

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 31 maja 2017 r.

Poz. 3322

UCHWAŁA NR 394/XXXII/17 RADY MIASTA ŻORY

z dnia 25 maja 2017 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami miasta Żory na lata 2017-2020

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2016 poz. 446 ze zm.), art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014, poz. 1446 z późn. zmianami), po zaopiniowaniu projektu programu przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach

RADA MIASTA uchwała:

§ 1. Przyjąć Gminny Program Opieki nad Zabytkami miasta Żory na lata 2017-2020 zaopiniowany pozytywnie przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Żory.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady Miasta

mgr Piotr Kosztyła

Załącznik Nr 1 do Uchwały RM Żory
Nr 394/XXXII/17
Z dnia 25.05.2017r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

URZĄD MIASTA ŻORY

ŻORY 2016

SPIS TREŚCI

Wstęp	3
I. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Ochrony nad Zabytkami	5
II. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce	6
II.1. Międzynarodowe dokumenty określające zasady i metody ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.....	6
II.2. Krajowe prawo powiązane z ochroną zabytków	7
II.3. Zadania i kompetencje władz gminnych w zakresie ochrony zabytków.....	16
III. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
III.1. Polityka państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	18
III.2. Relacje GPOnZ z wojewódzkimi programami i dokumentami strategicznymi	20
IV. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	24
IV.1. Dokumenty o charakterze strategicznym	24
IV.2. Opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej miasta.....	25
V. Charakterystyka krajobrazu kulturowego miasta Żory	28
V.1. Charakterystyka miasta	29
V.2. Krajobraz kulturowy miasta	30
V.3. Miejskie instytucje kultury.....	48
V.4. Stowarzyszenia, związki i inicjatywy społeczne propagujące tradycję i dziedzictwo.....	49
V.5. Kulturowe szlaki turystyczne i rowerowe.....	50
VI. Ocena szans i zagrożeń dla środowiska kulturowego miasta	51
VII. Założenia GPOnZ miasta Żory	55
VIII. Instrumentarium realizacji GPOnZ	59
IX. Monitorowanie realizacji GPOnZ	60
X. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	63
XI. Realizacja zadań programowych przez gminę	68
XII. Postanowienia końcowe	71
Spis materiałów wykorzystanych w tekście	72

Aneks.

Załącznik nr 1	Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków
Załącznik nr 2	Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w GEZ
Załącznik nr 3	Wykaz obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy
Załącznik nr 4	Wykaz stanowisk archeologicznych

WSTĘP

Kultura jest jednym z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka i głównym czynnikiem kształtującym świadomość i określającym tożsamość społeczności. Pojęcie *dziedzictwa kulturowego* kształtowało się przez lata, ewoluując i poszerzając swoje znaczenie i objętość. W rozumieniu Konwencji UNESCO z 1972 r.¹, *dziedzictwo kulturowe* to zabytki, zespoły i miejsca zabytkowe, wyróżniające się uniwersalną, wyjątkową wartością z punktu widzenia historii, sztuki, lub nauki. W następnych latach, definicję tę wzbogacono o nowe znaczenia. Wyodrębnione zostało pojęcie „dziedzictwa materialnego” (rzeczy i obiekty ruchome i nieruchome, stanowiące wytwór rąk ludzkich) i „dziedzictwa niematerialnego” (wartości duchowe, zjawiska historyczne, wierzenia, obrzędy, zwyczaje, tradycje) a do składników dziedzictwa kulturowego włączono także krajobraz historyczny i kulturowy².

Współcześnie, pojęciem *dziedzictwa kulturowego* określamy odziedziczony z przeszłości, wartościowy zasób, obejmujący wszystkie aspekty oddziaływania w czasie człowieka na jego otoczenie, który różne społeczności uznają za odbicie i wyraz swoich wartości, wierzeń, sztuki, historii, wiedzy i tradycji, godne przekazania następnym pokoleniom.

Po wielu latach wykorzystywania dziedzictwa kulturowego jedynie w kategoriach propagandy i ideologii, obecnie postrzegamy je jako jeden z istotnych elementów życia gospodarczego, który ma konkretny potencjał ekonomiczny. Przeszłość i ślady pozostawione po minionych pokoleniach mogą bowiem stanowić „atrakcyjny produkt”, generujący znaczne zyski i korzyści. Warunkiem jest umiejętne wyeksponowanie walorów, atrakcyjności wizualnej i semantycznej elementów dziedzictwa i stworzenie „otoczki” w postaci zaplecza i infrastruktury turystycznej, które umożliwiłyby chętnym uczestnictwo w procesie jego poznawania.

Przejawem nowego podejścia władz do roli dziedzictwa kulturowego było przyjęcie 23 lipca 2003 r. ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*³, która zastępując starą ustawę *o ochronie dóbr kultury* z 1962 r., na nowo zdefiniowała pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i określiła politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie.

Podstawowym obowiązkiem jaki Ustawa nakłada na organy samorządu jest okresowe sporządzanie programów opieki nad zabytkami, których celem jest przedstawienie stanu dziedzictwa kulturowego na podległym im terenie, wyznaczenie priorytetów polityki samorządowej w kwestii ochrony zabytków i opieki nad nimi. Programy podlegają weryfikacji, co następuje w cyklu dwuletnim⁴, w trakcie i po zakończeniu realizacji programu.

¹ podstawowy dokument UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego, przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r.

² uznano że zagrożenia dla zachowania krajobrazów kulturowych w Polsce są na tyle istotne, że ich ochronę zagwarantowano odrębną ustawą – tzw. ustawą krajobrazową (ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*)

³ ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. z 2003 nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

⁴ obowiązek prowadzenia monitoringu realizacji programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 5 i 6 Ustawy.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

Niniejsze opracowanie jest wypełnieniem ustawowego obowiązku. Stanowi trzeci już dokument obejmujący całościowo problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Żory. Obecny program jest kontynuacją głównych założeń swoich poprzedników⁵. Autorzy położyli w nim nacisk na aktualizację części prawnej dokumentu, w związku ze zmianami jakie nastąpiły na poziomie legislacji krajowej, związanymi także z dostosowaniem prawa do przepisów Unii Europejskiej. W dokumencie przedstawiono również aktualny stan obiektów dziedzictwa oraz działania władz samorządowych i miejscowej społeczności na rzecz upowszechniania roli lokalnego dziedzictwa kulturowego w świadomości mieszkańców i przybyszów.

*

Ileokroć w tekście pojawia się określenie Program oznacza to *Program Opieki nad Zabytkami Miasta Żory na lata 2017–2020*. Za każdym razem, kiedy w tekście występuje określenie Ustawa, oznacza ono *ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. z 2003 r., nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

Część tekstową Programu wzbogacono materiałem ilustracyjnym, który, w zamierzeniu autorów, ma być wizualnym uatrakcyjnieniem strony merytorycznej opracowania. Być może, stanie się także pomocny w przyswojeniu jego problematyki.

Do Programu dołączono aneks z aktualnymi danymi na temat obiektów zabytkowych gminy Żory, udostępnionymi przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Katowicach⁶.

⁵ Gminny Program Opieki nad Zabytkami na terenie Żor na lata 2008-2012., Prac. ABAKUS, Chorzów 2007, przyjęty uchwałą Nr 34/XXII/08 RM Żory z dnia 29.05.2008 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Żory na lata 2013-2016., Żory 2012, przyjęty uchwałą RM Żory nr 327/XXIX/13 z 24.01.2013

⁶ stan na dzień 31.09.2016

I. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY

Opracowanie programu opieki nad zabytkami jest ustawowo określoną powinnością władz samorządu terytorialnego wszystkich szczebli.

Podstawowy akt prawny regulujący problem ochrony zabytków w Polsce – *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1446) – nakłada na władze administracji publicznej obowiązek prowadzenia **wojewódzkich i gminnych ewidencji zabytków**¹, które mają stanowić podstawę do opracowania lokalnych **programów opieki nad zabytkami**².

Wg Ustawy zarząd województwa, zarząd powiatu oraz wójt (burmistrz, prezydent miasta) powinni sporządzić raz na 4 lata program opieki nad zabytkami znajdującymi się na podległym im terenie. Zgodnie z założeniami ustawodawcy programy mają na celu w szczególności:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

¹ Ustawa: art. 22, ust. 2 i 4.

² ibidem: art. 87:

II. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej deklaruje ochronę dziedzictwa kulturowego, jako jednej z naczelných wartości, obok niepodległości, nienaruszalności granic, bezpieczeństwa i praw człowieka, podkreślając znaczenie dziedzictwa w utrwalaniu tożsamości narodowej i w rozwoju narodu polskiego. Mówią o tym *Artykuły 5 i 6 ustawy zasadniczej*, które otrzymały następujące brzmienie:

„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

*„Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”.*¹

Szczegółowe określenie konstytucyjnych obowiązków państwa wobec dziedzictwa kulturowego, wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe, następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii Europy. W działania w sferze ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym włączone zostały zarówno organy rządowe i instytucje państwowe pod nadzorem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jak i władza samorządowa wszystkich szczebli, instytucje naukowe i organizacje pozarządowe, a także indywidualni przedstawiciele społeczeństwa (np. właściciele obiektów zabytkowych, społeczni opiekunowie zabytków, pasjonaci i miłośnicy historii). Kolejne zmiany wprowadzane do Ustawy, a szczególnie nowelizacja z 18 marca 2010 r.², urealniały nowe prawo przystosowując je do codziennej praktyki i dostosowały je ostatecznie do standardów obowiązujących w Unii Europejskiej.

II.1. MIĘDZYNARODOWE DOKUMENTY OKREŚLAJĄCE ZASADY I METODY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego doczekała się licznych uregulowań w prawie międzynarodowym. Standardy i normy międzynarodowe w tej dziedzinie określone są w

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej w dniu 16 lipca 1997 r..

² ustawa z dnia 18 marca 2010 r. *o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw* (Dz. U. z 2010 r. nr 75, poz. 474); z dniem 6 czerwca 2013 r. w związku z art. 6 ust. 1, moc utraciły art. 6-9 niniejszej ustawy.

konwencjach, rekomendacjach lub deklaracjach. Dokumenty te stanowią zbiór wskazań, które państwa-sygnatariusze, w tym Polska, uwzględniają w ustawodawstwie swojego kraju³.

Konwencja, po ratyfikowaniu, jest dokumentem o wiążącej mocy prawnej dla państwa-strony. *Rekomendacje i deklaracje* UNESCO dotyczą, m.in.: opieki nad tradycyjną kulturą i folklorem, zabezpieczenia ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego, ochrony historycznych przestrzeni oraz ochrony piękna i charakteru krajobrazów kulturowych i miejsc historycznych, określają międzynarodowe reguły badań archeologicznych, zwracają uwagę na zjawiska umyślnej destrukcji dziedzictwa, podkreślają szacunek do kulturowego zróżnicowania społeczeństw, podkreślają wagę odpowiedzialności współczesnej generacji wobec przyszłych pokoleń w aspekcie pielęgnacji dziedzictwa kulturowego.

II.2. KRAJOWE PRAWO POWIĄZANE Z OCHRONĄ ZABYTKÓW

Problem ochrony zabytków w prawie polskim reguluje *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r., poz. 1446). Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów zajmujących się ochroną zabytków.

Dokument definiuje pojęcie „zabytku”⁴, wymieniając przy tym elementy dziedzictwa kulturowego, które niezależnie od stanu zachowania, podlegają ochronie: obiekty architektury i budownictwa, dzieła sztuk plastycznych i rzemiosła artystycznego, kolekcje, pamiątki związane z

³ I. Akty prawne UNESCO i innych instytucji europejskich:

1) Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z późn. zm., podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r. 2) Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywózowi, wywózowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r. 3) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji. 4) Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. 5) Konwencja UNESCO sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego. 6) Europejska Konwencja Kulturalna, sporządzona w Paryżu dnia 19 grudnia 1954 r. 7) Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. 8) Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. 9) Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. 10) Konwencja ramowa Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 27 października 2005 r.

II. Międzynarodowe dokumenty doktrynalne:

Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (Karta Wenecka), Wenecja 1964; Międzynarodowa Karta Ogródów IFLA-ICOMOS (Karta Florencka), Florencja 1981; Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS, Toledo-Waszyngton 1987; Karta Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym, Lozanna 1990; Karta Ochrony i Zarządzania Podwodnym Dziedzictwem Kulturowym, Sofia 1996; Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej, Mexico 1999; Zasady Ochrony Historycznych Budynków Drewnianych, Mexico 1999; Charter on the Built Vernacular Heritage, Mexico 1999; Charter on principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage, Victoria Falls 2003; Zasady ochrony i konserwacji malowideł ściennych, Victoria Falls 2003; Principles for the recording of monuments, groups of buildings and sites, Sofia 1996; Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas, Xi'an 2005; The Burra Charter - The Australia ICOMOS charter for the conservation of places of cultural significance, Burra 1979.

⁴ definicje pojęć związanych z dziedzictwem kulturowym zawarto w art. 3 ust. Ustawy; wg Ustawy zabytek to: *nieruchomość lub rzecz ruchoma, jej części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową*

osobami, miejscami lub wydarzeniami historycznymi, wytwory techniki, zabytki archeologiczne, historyczne układy urbanistyczne lub ruralistyczne, historyczne zespoły budowlane, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniczne, cmentarze, układy i formy zaprojektowanej zieleni, miejsca pamięci. Rozróznilo pojęcia **ochrony zabytków**⁵ i **opieki nad zabytkami**⁶. Ochrona dóbr kultury jest domeną organów władzy publicznej i polega, w głównej mierze, na stworzeniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających zachowanie obiektów zabytkowych, ich zagospodarowanie i utrzymanie. Do opieki nad zabytkami zobowiązani są natomiast ich właściciele. Realizacją tego obowiązku jest przede wszystkim utrzymanie zabytku we właściwym stanie, prowadzenie prac konserwatorskich oraz wykorzystywanie go w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości. Ochronę i opiekę nad zabytkami sprawuje się także przez zaopatrzenie dóbr kultury w dokumentację naukową, sporządzanie ewidencji i rejestrów. Niebagatelne znaczenie ma również edukacja lokalnych społeczności w zakresie właściwego zajmowania się obiektami zabytkowymi i wykorzystywania ich w zgodzie z obowiązującymi zasadami.

Ustawodawca określił **prawne formy ochrony zabytków**, których w Polsce jest cztery⁷ i nałożył na władze administracji publicznej, wspomniany już, obowiązek prowadzenia **ewidencji zabytków**⁸ oraz sporządzania przez samorządy wszystkich szczebli **programów opieki nad zabytkami**⁹.

Przyjęta 18 marca 2010 *ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw*¹⁰ (Dz.U. z 2010 r., nr 75, poz. 474) wprowadza do pierwotnej Ustawy istotne zmiany, częściowo determinowane wymogami umów międzynarodowych (m.in. konwencji dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury), częściowo – potrzebą synergii, doprecyzowania i unifikowania przepisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego

⁵ Ustawa: art. 4: Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

⁶ ibidem: art. 5: Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

⁷ ibidem: art. 7: 1) wpis do rejestru zabytków; 2) uznanie za pomnik historii; 3) utworzenie parku kulturowego; 4) ustalenia w mpzp lub w decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego ... Patrz: pkt II.2.1

⁸ ibidem: art. 22.

⁹ ibidem: art. 87 ust. 2.

¹⁰ nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła również zmiany w ustawie *Prawo budowlane* oraz ustawie *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*

w różnych ustawach, co ma ogromne znaczenie dla codziennej praktyki służb konserwatorskich i organów samorządowych zajmujących się tą problematyką.

W nowej wersji Ustawa poddaje weryfikacji kilka grup zagadnień. Wiele miejsca poświęca się problemowi wywozu obiektów zabytkowych za granicę – zapisy w tej kwestii uległy gruntownej zmianie i zostały dostosowane do przepisów Unii Europejskiej. Jednak z punktu widzenia władz samorządowych istotniejsze są unormowania dotyczące gminnej ewidencji zabytków i programu opieki nad zabytkami oraz nowe zasady ustalania ochrony w studiach zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Przed wszystkim ustawodawca **rozszerzył katalog form ochrony zabytków**, określony w art. 7 ust. 4, o ustalenia ochrony w decyzji o podjęciu inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, itp.¹¹. Ponadto, do art. 19 Ustawy dodany został ustęp wskazujący **zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach**, o których wyżej mowa. Są to **zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ich otoczenie oraz inne zabytki nieruchome znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków**¹².

Nowelizacja Ustawy wprowadziła również zmiany w ustawie *Prawo budowlane* oraz w ustawie *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, polegające na **rozszerzeniu ochrony o obiekty historyczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków**, tym samym nakładając obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków planowanych przy nich działań inwestycyjnych i remontowych.

GEZ. Gminna Ewidencja Zabytków¹³. Ewidencja to uporządkowany zbiór wykonanych według jednolitych wzorów opracowań. Celem ewidencji jest rozpoznanie obiektów zabytkowych w terenie i ich udokumentowanie przez zebranie o nich podstawowych informacji merytorycznych (administracyjno-adresowych, historycznych, archiwalnych, graficznych – rzuty, plany, mapy, zdjęcia) i tworzenie opracowań dla obiektów zagrożonych rozbiórką, destrukcją lub gruntowną przebudową. Zbiór ten obejmuje obiekty architektoniczne, zespoły budowlane (np. folwarki), zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, stanowiska archeologiczne oraz zabytkowe parki i cmentarze. Sporządzenie ewidencji zabytków jest **działaniem obowiązkowym** dla wojewódzkich urzędów ochrony zabytków i gmin.

¹¹ pierwotny zapis obejmował tylko ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

¹² Ustawa: art. 19, ust. 1a

¹³ artykuły od 21 do 24 ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* poświęcone są ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 21. ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Zgodnie z art. 22.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych, wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych, wójt, burmistrz, prezydent miasta prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych. Zgodnie z art. 19. Ustawy w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

Ewidencja rozumiana jako stały monitoring zasobu zabytkowego jest działaniem ciągłym i nigdy nie zostanie definitywnie zakończona. Rzetelnie prowadzona, stanowi podstawowe narzędzie do prowadzenia planowej polityki konserwatorskiej w zakresie wpisów do rejestru zabytków, współpracy konserwatora przy opracowywaniu planów zagospodarowania przestrzennego, prac remontowo-budowlanych, dofinansowania prac konserwatorskich, przygotowywania szczegółowej dokumentacji wybranych obiektów zabytkowych, tworzenia zbioru informacji o zabytkach na określonym terenie (gmina, powiat, województwo). Ewidencja ułatwia również podejmowanie przez konserwatorów zabytków szybkich decyzji w sprawach interwencyjnych.

Znowelizowany zapis dotyczący gminnej ewidencji zabytków doprowadził do zmiany jej charakteru prawnego – traktowana dotychczas wyłącznie jako materiał informacyjno-dokumentacyjny, zyskuje obecnie status instrumentu ochrony prawnej obiektów zabytkowych na danym terenie. W zakresie sposobu prowadzenia ewidencji zabytków nowelizacja określa, jakie zabytki powinny być w niej ujęte. W praktyce wygląda to następująco:

przepis art. 22 ust. 4 Ustawy stanowi, że wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. Zgodnie z ust. 5 tego samego artykułu, w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, co oznacza możliwość włączania i ewentualnego wyłączenia (tylko w wyjątkowych, uzasadnionych wypadkach) z tego zbioru kolejnych obiektów, ale zawsze musi się to odbywać w porozumieniu z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków, co oznacza uzyskanie zgodnego stanowiska organu prowadzącego ewidencję gminną oraz organu współdziałającego.

Rozporządzenia ministerialne. Działanie ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* precyzują **akty wykonawcze**, zawarte m.in. w następujących rozporządzeniach ministerialnych:

1. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w *sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków* (Dz.U. z 2004 r. nr 30, poz. 259);
2. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w *sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych* (Dz.U. z 2004 r. nr 71, poz. 650);
3. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w *sprawie wywozu zabytków za granicę* (Dz.U. z 2011 r. nr 89, poz. 510);
4. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w *sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz*

krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2011 r. nr 113, poz. 661);;

5. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych (Dz. U. z 2015 r., poz. 1789);;

6. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153);

7. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. , poz. 399);

8. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. z 2014 r., poz. 110);

9. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz.U. z 2004 r. nr 75, poz. 706);

10. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „ Za opiekę nad zabytkami ” (Dz.U. z 2004 r. nr 124, poz. 1304 z późn. zm.);

Inne ustawy, w których porusza się kwestię ochrony dziedzictwa kulturowego.

Uzupełnieniem treści Ustawy są zapisy w innych ustawach i rozporządzeniach, związane tematycznie z zagadnieniami ochrony dziedzictwa, zarówno materialnego jak i duchowego. Całość stanowi kompleksową regulację prawną tej dziedziny życia. Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego została uwzględniona w następujących aktach prawnych:

1. ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. *Prawo budowlane* (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 290);
2. ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. *o gospodarce nieruchomościami* (Dz.U. z 2015 r., poz. 782);
3. ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 199 z późn. zm.);
4. ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 1232 z późn. zm.);
5. ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody* (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 1651);
6. ustawa z dnia 25 października 1991 *o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r., poz. 406 z późn. zm.);
7. ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 *o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 239);

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

8. ustawa z dnia 3 października 2008 r. *o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko* (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz.1235 z późn. zm.);
9. ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. *o muzeach* (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r., poz. 987);
10. ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. *o bibliotekach* (tekst jedn. Dz.U. z 2012 r., poz. 642);
11. ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. *o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (tekst jedn. Dz.U. z 2015r., poz.1446);
12. ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym* (tekst jedn. Dz. U. z 2016 r., poz. 446);
13. ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (tekst jedn. Dz. U . 2014 poz. 849 z późn. zm.);
14. ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz.U. z 2014 r., poz. 153);
15. rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. z 2003 r. Nr 164, poz. 1587);
16. rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 28 kwietnia 2004 r. w sprawie zakresu projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (Dz.U. z 2004 r. Nr 118, poz. 1233);
17. rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 26 sierpnia 2003 w sprawie sposobu ustalania wymagań dotyczących nowej zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz.U. z 2003 r. Nr 164, poz. 1588).

W 2015 r. weszła w życie długo oczekiwana tzw. „ustawa krajobrazowa”¹⁴, dająca władzom samorządowym kolejne instrumenty ułatwiające działania na rzecz zachowania historycznych krajobrazów kulturowych i wnosząca istotne zmiany w zapisach kilku ustaw odnoszących się w sposób bezpośredni lub pośredni do problematyki ochrony dziedzictwa¹⁵.

Dokument wprowadza konieczność przeprowadzenia na poziomie regionalnym tzw. „audytów krajobrazowych”¹⁶, których istotnym celem jest zdefiniowanie obszarów krajobrazów priorytetowych. Przez **pojęcie krajobrazu priorytetowego**¹⁷ należy rozumieć krajobraz szczególnie cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe i, jako taki, wymagający

¹⁴ ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu

¹⁵ zmiany dotyczą następujących ustaw: o postępowaniu egzekucyjnym w administracji; z dnia 17 czerwca 1966 r., Kodeks wykroczeń, z dnia 20 maja 1971 r.; o drogach publicznych, z dnia 21 marca 1985 r.; o podatkach i opłatach lokalnych, z dnia 12 stycznia 1991 r.; Prawo budowlane, z dnia 7 lipca 1994 r.; Prawo ochrony środowiska, z dnia 27 kwietnia 2001 r.; o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, z dnia 27 marca 2003 r.; o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z dnia 23 lipca 2003 r.; o ochronie przyrody, z dnia 16 kwietnia 2004 r.; o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, z dnia 3 października 2008 r.

¹⁶ ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, art.6; audyt krajobrazowy identyfikuje krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości

¹⁷ ibidem art. 7 pkt 1): definicje pojęć: reklama, tablica reklamowa, urządzenie reklamowe, krajobraz, krajobraz priorytetowy

zachowania lub określenia zasad i warunków jego kształtowania. Sejmik województwa ma możliwość ustalania norm i wytycznych dotyczących wysokości i kształtu budynków, stosowania miejscowych materiałów budowlanych, bądź form tradycyjnej architektury dla obiektów powstających na terenach cennych pod względem kulturowym. Na poziomie lokalnym ustawa daje samorządom gminnym możliwość uchwalenia "uchwał krajobrazowych" w randzie prawa miejscowego, wprowadzających lokalny „kodeks reklamowy”¹⁸, w którym określone zostaną, m.in. zasady sytuowania nośników reklam, pobierania opłat reklamowych oraz nakładania kar za niestosowanie się do przepisów miejscowych, łącznie z usunięciem reklam.

"Ustawa krajobrazowa" ma wielu zwolenników ale także, równe im liczebnie grono przeciwników. Krótki czas funkcjonowania nie pozwala jeszcze na ocenę efektywności zawartych w niej przepisów. Dopiero dłuższa praktyka wykaże skuteczność nowego aktu prawnego. Wydaje się jednak, że ustawa stwarza szansę na uporządkowanie i opanowanie chaosu informacyjnego w przestrzeni publicznej, likwidację natłoku reklam oraz zachowanie walorów kulturowych i architektonicznych regionów.

II.2.1. Prawne formy ochrony zabytków w Polsce.

Ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* ustaliła cztery prawne formy ochrony zabytków. Są to:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;

4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego¹⁹.

Wpis do rejestru zabytków następuje na podstawie decyzji administracyjnej wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Wydanie decyzji poprzedza przeprowadzenie postępowania administracyjnego, w trakcie którego gromadzony jest materiał dowodowy (dokumentacje i opracowania, materiały archiwalne, wyniki badań, opinie, ekspertyzy, oględziny, itp.). Postępowanie o wpis zabytku nieruchomego wszczyna się z urzędu, z inicjatywy odpowiedniego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub na wniosek strony (właściciel lub użytkownik obiektu). Zabytek ruchomy natomiast może zostać włączony do rejestru tylko na wniosek strony (poza wyjątkowymi sytuacjami²⁰).

¹⁸ ibidem, art. 7 pkt 5)

¹⁹ ibidem: art. 7

²⁰ o których mówi art. 10 ust. 2 Ustawy

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

Wpis do rejestru zabytków niesie za sobą określone skutki prawne i nakłada na dysponenta zabytku obowiązki wynikające z Ustawy, jednocześnie uprawniając go do pewnych przywilejów i korzyści.

1. Właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru ma **prawo do nabycia zabytku po obniżonej cenie:**

- cenę nieruchomości będącej własnością skarbu państwa lub jednostki samorządu terytorialnego wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50%, przy czym, właściwy organ może, za zgodą odpowiedniego wojewody lub sejmiku powiatu lub sejmiku województwa podwyższyć lub obniżyć bonifikatę²¹;
- cenę sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków obniża się nie więcej niż 50 % pod warunkiem, że nabywca zobowiąże się do dokonania na tej nieruchomości nakładów w wysokości co najmniej uzyskanego obniżenia ceny sprzedaży²²;

2. Właściciel lub posiadacz zabytku ma **prawo do zwolnienia z niektórych podatków:**

- zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej²³;
- zwalnia się z podatku rolnego grunty wpisane do rejestru zabytków, pod warunkiem ich zagospodarowania i utrzymania zgodnie z przepisami o ochronie i opiece nad zabytkami²⁴; zapis ten nie dotyczy parków i ogrodów wpisanych do rejestru zabytków, które w rozumieniu ustawy nie są uważane za grunty rolne i leśne;
- zwalnia się z podatku leśnego lasy wpisane indywidualnie do rejestru zabytków²⁵;
- zwalnia się od podatku nabycie w drodze spadku przez osoby zaliczone do I i II grupy podatkowej zabytków ruchomych i kolekcji wpisanych do rejestru zabytków, a także zabytków użyczonych muzeum w celach naukowych lub wystawienniczych na okres nie krótszy niż 2 lata oraz zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, jeżeli nabywca zabezpiecza je i konserwuje zgodnie z obowiązującymi przepisami²⁶.

3. Właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru **ma prawo ubiegania się o dotacje** na prace konserwatorskie lub remont zabytku oraz otrzymać fundusze na badania naukowe. Dotację z budżetu państwa na prace konserwatorskie i remontowe przy zabytku przyznaje Minister

²¹ art. 68 ust.3 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jedn. Dz. U. z 2012r., Nr 102, poz.651 z późn. zm.)

²² art. 30 ust. 4 – 4c ustawy z dnia 19 października 1991r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa (tekst jedn. Dz. U. z 2012 r., poz. 1187 z późn. zm.)

²³ - art. 7 ust. 1 pkt 6 z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (tekst jedn. Dz. U. z 2010 r., Nr 95, poz. 613 z późn. zm.)

²⁴ art. 12 ust. 1 pkt 11 ustawy z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (tekst jedn. Dz. U. z 2013 r., poz. 1381 z późn. zm.)

²⁵ art. 7 ust.1 pkt 2 ustawy z dnia 30 października 2002r. o podatku leśnym (tekst jedn. Dz. U. z 2013 r., poz.465); najczęściej są to fragmenty dawnych komponowanych założeń parkowych, zlokalizowanych w okolicy dworu lub pałacu

²⁶ art. 4 ust. 1 pkt 9 lit.c i d ustawy z dnia 28 lipca 1983r. o podatku od spadków i darowizn (tekst jedn. Dz. U. z 2009r. Nr 93, poz.768, z późn. zm.)

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wojewódzki konserwator zabytków, jednostki samorządu. Można je również uzyskać z funduszy europejskich²⁷.

Pomnik Historii. Może to być obiekt, zespół, układ przestrzenny lub obszar. Miano Pomnika Historii nadaje Prezydent RP na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego. Odbywa się to na drodze rozporządzenia, po uprzednim procesie opiniowania: przez właściwego konserwatora zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa i Radę Ochrony Zabytków.

Uznanie zabytku za Pomnik Historii nakłada na jego właściciela czy posiadacza takie same obowiązki i restrykcje, jakie wynikają z wpisu do rejestru zabytków. Znaczącym przywilejem dla właściciela i posiadacza zabytku będącego Pomnikiem Historii jest gwarancja otrzymania dodatkowej punktacji w procesie rozpatrywania wniosku o dofinansowanie z funduszy będących w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Park kulturowy. Park kulturowy powoływany jest przez radę gminy²⁸, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Odbywa się to na podstawie uchwały, która określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony a także zakazy i ograniczenia, które mogą być ustanowione na terenie całego parku lub jego części.

Ustanowione zakazy i ograniczenia mogą dotyczyć:

1. prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
2. zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomości;
3. umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego;
4. składowania lub magazynowania odpadów.

Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

Planowanie przestrzenne. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami jest jednym z zadań własnych samorządów wszystkich szczebli.²⁹

Zadania te realizowane są m. in. poprzez określenie właściwej polityki przestrzennej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i poprzez ustalenia ochrony wartości kulturowych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, które posiadają status prawa miejscowego. Potwierdzenie tych przepisów zawiera ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*³⁰, która wskazuje ponadto, że w mpzp uwzględnia się ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości,

²⁷ patrz: rozdział X niniejszego Programu nt. źródeł finansowanie programu opieki nad zabytkami

²⁸ Rada Miasta Żory, jako jedna z pierwszych i, jak dotąd nielicznych, podjęła decyzję o objęciu tą formą ochrony cmentarz żydowski w Żorach – uchwała RM Żory nr 267/XXII/04 z 24.06.2004 o ustanowieniu parku kulturowego pod nazwą Cmentarz Wyznania Mojżeszowego

²⁹ ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 596 z późn. zm.); ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 595 z późn. zm.); ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 594 z późn. zm.)

³⁰ art. 18 ust.1,2 oraz art. 19 ust.1

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. Plany miejscowe powinny zawierać rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz utrzymywania zabytków we właściwym stanie.

Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, które reprezentowane są zazwyczaj przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycję przestrzenną o walorach zabytkowych wyznaczoną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszarów o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ na krajobraz itp. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobrazu kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku.

Idealnym rozwiązaniem byłoby, gdyby przystępując do sporządzenia studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowych planów zagospodarowania, samorząd gminny dysponował studium krajobrazu kulturowego – opracowaniem sporządzanym w ramach materiałów wyjściowych, które jest wręcz niezbędne do uzyskania pełnej informacji o zasobie dziedzictwa kulturowego³¹.

Służby konserwatorskie właściwe dla danej gminy zobowiązane są do wydania wniosków konserwatorskich zarówno do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego jak również miejscowych planów. Celem tych wniosków jest umożliwienie samorządom realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów znajdujących się na obszarze działania tego samorządu.

II.3. ZADANIA I KOMPETENCJE ORGANÓW GMINY W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Państwo realizuje swoje obowiązki względem zabytków między innymi za pośrednictwem organów samorządowych różnego szczebla. W tym względzie władzom gminy przypisana została istotna rola w kreowaniu ochrony dziedzictwa kulturowego na podległym terenie. Gminy z jednej strony są właścicielem dóbr kultury materialnej, z drugiej strony dysponują aparatem administracyjnym umożliwiającym prowadzenie właściwej polityki względem tej sfery życia publicznego.

³¹ na ten temat, m.in.: J. WELC-JĘDRZEJEWSKA, Ochrona zabytków w planowaniu przestrzennym., Kurier Konserwatorski 1/2008, str. 5-8; Problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Poradnik dla planistów i samorządów lokalnych., NID 2011 Warszawa, str. 16

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

Zakres działania i zadania samorządu gminnego w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego określają ustawy: z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym*³², *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.³³ oraz, wspomniana wyżej, nowa „ustawa krajobrazowa”³⁴.

Ustawa o ochronie zabytków daje władzom samorządowym do ręki instrumenty zapewniające konkretny wpływ na poprawę stanu obiektów zabytkowych istotnych dla krajobrazu kulturowego gminy. Po pierwsze **w gestii władz gminnych** pozostają dwie spośród czterech form ochrony prawnej zabytków, a mianowicie: **utworzenie parku kulturowego** oraz **wprowadzenie stref chronionych pod względem konserwatorskim do opracowań planistycznych**. Po drugie samorząd gminny otrzymał możliwość **udzielania dotacji** na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy. Zakres prac podlegających dotacjom i zasady ich udzielania określono szczegółowo w art. 77 i 78. Obejmuje one szeroki wachlarz działań ratunkowych, rewaloryzatorskich i zabezpieczających.

Gminy mające w swoim posiadaniu obiekty zabytkowe, zobowiązane są do opieki nad nimi, tzn. utrzymywania ich we właściwym stanie, prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich, inicjowania badań naukowych i dokumentacyjnych oraz popularyzowania ich roli w lokalnej społeczności.

W Ustawie duży nacisk kładzie się na **działalność edukacyjną i popularyzatorską** promującą lokalną kulturę oraz materialne i niematerialne przejawy życia poprzednich pokoleń. Edukacja powinna objąć jak najszersze kręgi społeczne i w następstwie wzmocnić świadomość i tożsamość kulturową lokalnych społeczności. Ustawodawca zobowiązuje także władze samorządowe do **działań zwiększających atrakcyjność obiektów zabytkowych**, co sprzyja rozwojowi turystyki, która w wielu regionach ma szansę stać się alternatywą dla tradycyjnych gałęzi gospodarki.

Z kolei, dzięki przepisom „ustawy krajobrazowej” samorzady gminne zyskują konkretne narzędzie, pozwalające na egzekwowanie porządku "reklamowego" na swoim terenie³⁵.

³² tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 594 z późn. zm.

³³ Ustawa: art. 16 – 20; art. 87; art. 81; art. 22 ust. 4, 5; art. 96 ust. 2.

³⁴ ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*

³⁵ ustawa z dn. 25 kwietnia 2015 r. *o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu* art.7 pkt 5) wprowadza, m.in. zmiany w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2015 r. poz. 199 i 443), ustanawiające gminy decydem w sprawie ustalania w formie uchwały zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane

III. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Przy opracowywaniu *Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Żory na lata 2017–2020* kierowano się założeniami polityki państwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Założenia te zostały ujawnione w dokumentach strategicznych opracowanych na poziomie krajowym.

III.1. POLITYKA PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ustawowy obowiązek opracowania programów opieki nad zabytkami nałożony został nie tylko na władze wszystkich szczebli administracji samorządowej, dotyczy on również Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który jako zwierzchnik resortu odpowiedzialnego za realizację polityki państwa w dziedzinie kultury i dziedzictwa kulturowego narodu, opracował Krajowy Program Opieki nad Zabytkami, w którym wytyczone zostały główne kierunki działań w tym zakresie.

Pierwszy **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami** przyjęty został uchwałą nr 125/2014 Rady Ministrów w dniu 24 czerwca 2014 r. Program przygotowany przez sekretarza stanu w MKiDN i Generalnego Konserwatora Zabytków dotyczy lat 2014-2017 i oparty został na założeniu sformułowanym we wcześniejszych dokumentach programowych i strategicznych dotyczących ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego w Polsce¹. Założeniem tym było **uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi ich konkurencyjności dla turystów, inwestorów i mieszkańców**. Na realizację programu przeznaczano ponad 26,5 mln zł do wykorzystania w ciągu czterech lat (2014-2017) jego obowiązywania.

Treść dokumentu porządkują przyjęte zagadnienia priorytetowe, do których należą:

1. podniesienie sprawności i skuteczności działań organów ochrony zabytków, w tym jakości merytorycznej decyzji administracyjnych (szkolenia, standaryzacja działań, itp.),
2. porządkowanie rejestru zabytków oraz stworzenie wiarygodnej metodologicznie diagnozy stanu zachowania zabytków nieruchomych,
3. zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; budowanie przez organy ochrony zabytków partnerskich relacji z obywatelami, jak i propagowanie postaw współodpowiedzialności społecznej za zachowanie zabytków (współpraca z mediami, wykorzystywanie mediów elektronicznych, konkursy, itp.),

¹ dotychczasowa polityka państwa w dziedzinie ochrony dziedzictwa narodowego opierała się na dokumencie pod nazwą Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.; w 2005 r. opracowano Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

4. wdrożenie procesów kształtowania postawy krajobrazowej wśród organów ochrony zabytków,
5. zwiększenie zaangażowania samorządów, ze szczególnym uwzględnieniem gmin, w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków, w tym propagowanie parków kulturowych (ich stanowienie jest władczą kompetencją rad gmin) jako skutecznej formy ochrony zabytków.

W ostatnim punkcie zawarta jest idea aktywizacji władz samorządowych, których zaangażowanie w ochronę lokalnego dziedzictwa kulturowego stanowi podstawę wszelkich działań. Samorząd powinien odgrywać zasadniczą rolę w kwestii rozpoznania zasobu dziedzictwa i stanu jego zachowania na swoim terenie oraz w kwestii pozyskiwania funduszy na utrzymywanie go w dobrym stanie technicznym. Działalność ta musi być oparte na ścisłej współpracy ze służbami konserwatorskimi. Im bardziej owocna to współpraca, tym skuteczniejszy jej efekt.

Nie mniej ważnym zadaniem władz samorządowych są działania na polu edukacji społeczności lokalnych, podkreślające wartości miejscowych obiektów dziedzictwa kulturowego – wartości nie tylko historyczne ale również ekonomiczne, dające wymierne korzyści materialne i przekładające się na jakość życia mieszkańców. Z badań przeprowadzonych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa² wynika bowiem, że 14 proc. społeczeństwa deklaruje całkowity brak zainteresowania zabytkami. Co dziesiąty badany uważa, że zabytki w żaden sposób nie wpływają na poprawę życia lokalnych społeczności, zdaniem 7% respondentów zabytki mają negatywny wpływ na standard życia, bo wymagają ciągłych wydatków, a 4 proc. ankietowanych uważa, że zabytki ograniczają rozwój infrastruktury regionu. Aż 20 proc. uczestników badania nie знаło żadnego zabytku w okolicy, gdzie mieszka. W powszechnym odczuciu bowiem, polskie dziedzictwo kulturowe kojarzone jest z wielkimi symbolami historii narodowej, takimi jak Zamek Wawelski, czy malarstwo Jana Matejki, ewentualnie z wielkimi kościołami, klasztorami i pałacami, czasami również – z grupami obiektów, jak kościoły drewniane. Społeczna świadomość, że zabytki są obecne w codziennym życiu jest niewielka. A one, wtopione w codzienne otoczenie, w dalszym ciągu pełnią funkcje użytkowe, niosąc ze sobą jednocześnie nieuświadomione często treści historyczne i estetyczne. To np., pogardzane do niedawna, kamienice czynszowe w miastach, czy charakterystyczna dla różnych regionów kraju zabudowa wiejska z układem wsi, zagród i kompozycją całego krajobrazu. Dane przytoczone w opracowaniu NID-owskim pokazują, że konieczne są działania budujące w społeczeństwie świadomość potrzeby ochrony także tych zabytków. Chodzi bowiem o ochronę i zachowanie czegoś, co potocznie nazywa się „tradycją”. Respondenci biorący udział w badaniu, obarczają odpowiedzialnością za stan zasobu dziedzictwa głównie podmioty administracji państwowej oraz samorządowej, pomijając aspekt odpowiedzialności obywatelskiej.

² Społeczno-gospodarcze oddziaływanie dziedzictwa kulturowego. Raport z badań społecznych., Narodowy Instytut Dziedzictwa Warszawa 2013

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

Uruchomienie potencjału dziedzictwa kulturowego zależy od pomysłowości władz i zaangażowania społeczności lokalnej.

Priorytety określone w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami znajdują potwierdzenie w działaniach Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które corocznie ogłasza programy ministerialne, wspierane finansowo i organizacyjnie przez państwo. W 2016 r., podobnie jak w latach wcześniejszych, znalazł się wśród nich program pod nazwą Dziedzictwo Kulturowe, w ramach którego zakreślono następujące, objęte dotacjami priorytety:

- *Ochrona zabytków.*
- *Wspieranie działań muzealnych.*
- *Kultura ludowa.*
- *Ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.*
- *Ochrona zabytków archeologicznych.*
- *Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego.*

III.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z PROGRAMAMI I DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA

Program Opieki nad Zabytkami Miasta Żory koresponduje z założeniami polityki rozwoju województwa śląskiego, przedstawionymi w wymienionych poniżej dokumentach, które wskazują główne cele i kierunki rozwoju regionu, operując pojęciami i zjawiskami na wysokim poziomie ogólności. Niniejszy Program stanowi uzupełnienie i uszczegółowienie dokumentów wojewódzkich w odniesieniu do konkretnych problemów i zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, biorąc pod uwagę specyfikę gminy.

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”³. Opracowanie przedstawia wizję rozwoju województwa, cele oraz sposoby ich osiągnięcia, w kontekście występujących uwarunkowań w perspektywie 2020 r. Kwestie dziedzictwa kulturowego znalazły swoje miejsce w obszarze priorytetowym C – PRZESTRZEŃ i w obszarze priorytetowym D – RELACJE Z OTOCZENIEM. Cel strategiczny pierwszego wymienionego obszaru brzmi: *„Województwo śląskie regionem atrakcyjnej i funkcjonalnej przestrzeni”*. Wśród składających się na ten cel czynników wyznaczono również następujący: *„Wysoki poziom ładu przestrzennego i efektywne wykorzystanie przestrzeni”*. Do osiągnięcia wymienionego celu przyczyni się: rewitalizacja terenów i obiektów, w tym poprzemysłowych i zdegradowanych, poprawa jakości i atrakcyjności przestrzeni publicznych, szczególnie centrów miast i centrów dzielnic, rewitalizacja obszarów zieleni urządzonej oraz terenów rekreacyjnych, przywracanie pozycji lub nadawanie nowych funkcji obiektom zabytkowym oraz symbolicznym w życiu społeczności lokalnych, rewitalizacja osiedli mieszkaniowych, w tym starych dzielnic. Cel strategiczny dla drugiego obszaru to: *„Województwo śląskie – region otwarty, będący*

³ przyjęta przez Sejmik Województwa Śląskiego Uchwałą nr IV/38/2/2013 z dnia 01.07.2013 r.

istotnym partnerem rozwoju Europy”. Jednym z celów operacyjnych w tym zakresie jest: „Atrakcyjny wizerunek województwa śląskiego”. Osiągnięcie tego celu umożliwi, m.in.: promowanie województwa śląskiego jako miejsca atrakcyjnego dla mieszkańców, inwestorów, studentów, turystów oraz promocja miejsc i obiektów o wartości historycznej, symbolicznej, architektonicznej i przyrodniczej.

Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Śląskiego⁴ jest dokumentem programowym określającym obszary działań, jakie organy wojewódzkiego podejmują na rzecz wspierania rozwoju regionu. RPO WSL na lata 2014–2020, wśród trzynastu osi priorytetowych, na piątym miejscu wymienia: *Ochronę środowiska i efektywne wykorzystanie jego zasobów*, w której wytyczono Działanie 5.3: *Dziedzictwo kulturowe⁵* z opisem działań i poddziałań, których celem ma być zwiększenie atrakcyjności obiektów kulturowych regionu

W ramach 1. typu projektu wsparcie skierowane będzie na inwestycje obejmujące prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane dotyczące zabytków nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego, nie będą natomiast dofinansowane inwestycje dotyczące zabytków ruchomych oraz zabytków archeologicznych. Wsparcia nie uzyskają przedsięwzięcia polegające na odnowie, przebudowie zabytkowych cmentarzy, jak również przedsięwzięcia dotyczące wyłącznie zabytkowych parków i innych form zaprojektowanej zieleni. W ramach 2. typu projektu dofinansowane będą inwestycje obejmujące prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane dotyczące obiektów przynależnych do Szlaku Zabytków Techniki. Wsparcie nie obejmie inwestycji dotyczących zabytków ruchomych, nie obejmie także przedsięwzięć polegających wyłącznie na odnowie, przebudowie parków i innych form zaprojektowanej zieleni. W ramach 1. i 2. typu projektu wsparciem objęte będą obiekty przeznaczone na cele kulturalne. Maksymalna wartość pojedynczego projektu w działaniu wynosi 5 mln euro kosztów całkowitych. Prace związane z dostosowaniem obiektów dziedzictwa kulturowego do potrzeb osób niepełnosprawnych, a także prace związane z zabezpieczeniem obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń (np. monitoring, instalacje alarmowe, przeciwpożarowe itp.) będą możliwe do realizacji jako elementy szerszych inwestycji polegających na przeprowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych w obiektach dziedzictwa kulturowego. W ramach działania 5.3. kwalifikowalne będą prace w otoczeniu obiektu do kwoty 200 000 zł. Nie jest możliwe dofinansowanie projektu polegającego wyłącznie na zagospodarowaniu otoczenia. Wsparcie nie będzie kierowane na budowę od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej. Możliwe natomiast będą inwestycje infrastrukturalne mające na celu niezbędne dostosowanie istniejącego obiektu do nowych funkcji kulturalnych. Nie będą finansowane projekty dotyczące organizacji imprez o

⁴ projekt RPO WSL 2014-2020 został przyjęty przez Zarząd Województwa Śląskiego i przekazany do Komisji Europejskiej w dniu 10 kwietnia 2014 r. Następnie zaakceptowany został przez Komisję Europejską 18 grudnia 2014 r. 28 grudnia 2016 roku Zarząd Województwa Śląskiego przyjął zaktualizowany Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO WSL 2014-2020 wersja 8; zmiany wprowadzone w SZOOP wynikają z dopasowania zapisów SZOOP RPO WSL 2014-2020 do aktualnie obowiązujących wytycznych

⁵ ibidem, str. 133-137

charakterze kulturalnym, takich jak wystawy, festiwale, które nie przynoszą efektów w dłuższej perspektywie czasowej. Wyklucza się wspieranie obiektów zabytkowych lub ich części przeznaczonych na cele mieszkaniowe, będących siedzibami szkół, służby zdrowia, poczty, administracji publicznej lub spełniającymi cele administracyjne.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego⁶. Dokument definiuje cztery główne cele polityki przestrzennej województwa, wymieniając wśród nich kwestię „przestrzeni” jako ograniczonego dobra, wymagającego zrównoważonego wykorzystywania zasobów środowiska naturalnego i kulturowego. Powstaje konflikt wymagający zrównoważenia sprzecznych interesów użytkowania terenu z wymaganiami jego ochrony i zachowania równowagi ekologicznej. Współczesne podejście do problemu środowiska życia człowieka nie ogranicza się wyłącznie do zachowania krajobrazów odziedziczonych z przeszłości i zapobiegania niepożądanym zmianom, ale na przekształcaniach, które spowodują jego twórcze wzbogacenie i powiększenie krajobrazu kulturowego, który jest integralną częścią środowiska naturalnego i przekształconego.

Dla realizacji celu przyjmuje się następujące kierunki polityki przestrzennej:

1. Ochrona zasobów środowiska.
2. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich.
3. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach wiejskich.

Jeśli chodzi o cele interesujące nas z punktu widzenia niniejszego Programu, przyjęto katalogi działań. Wśród nich, m.in.:

- kreowanie przestrzeni publicznych umożliwiających wspólne spędzanie czasu i integrację społeczności lokalnych;
- zachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazu, charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji; kształtowanie terenów zieleni miejskiej pełniących funkcje rekreacyjne, zdrowotne, estetyczne przyrodnicze;
- kształtowanie systemu zielonych pierścieni wokół miast w oparciu o lasy, parki regionalne i tereny otwarte;
- rewitalizacja zdegradowanej tkanki miejskiej;
- rekultywacja, rewitalizacja i kształtowanie terenów zdegradowanych (w tym przemysłowych, powojennych, pokolejowych) z wykorzystaniem ich na tereny o funkcjach komercyjnych i publicznych (ekologicznych, turystycznych, kulturowych, usługowych i społeczno-gospodarczych);
- wielofunkcyjny rozwój na obszarach wiejskich o niskim potencjale glebowym przy zachowaniu walorów przyrodniczych i tradycyjnego krajobrazu rolniczego;

⁶ Sejmik Województwa Śląskiego przyjął Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+ uchwałą Nr V/26/2/2016 z dnia 29 sierpnia 2016 r. (Dz. Urz. Woj. Śl. z dnia 13.09.2016r., poz.4619).

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

- rozwój rolnictwa ekologicznego, agroturystyki oraz przetwórstwa produktów lokalnych i tradycyjnych na obszarach o wysokim potencjale przyrodniczym;

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Śląskiego na lata 2014 2017.⁷ Program formułuje następującą misję działań na rzecz ochrony środowiska kulturowego na terenie województwa śląskiego:

Dobrze zachowane, zadbane zabytki stanowiące o tożsamości regionu kluczowym czynnikiem budowy kapitału społecznego województwa, rozwoju gospodarczego województwa oraz jego promocji w kraju i na świecie.

Realizacji misji mają służyć dwa cele strategiczne określone w programie.

Cel Strategiczny I. Kształtowanie kulturowego obrazu województwa.

Dla kształtowania kulturowego obrazu województwa konieczne jest stworzenie warunków do włączenia zabytków w procesy gospodarcze. Można to osiągnąć na drodze integracji działań społeczno-gospodarczych na rzecz zabytków, wykorzystania zabytków dla celów gospodarczych, rewitalizacji obszarów zdegradowanych i poprzemysłowych oraz kształtowania krajobrazów kulturowych z poszanowaniem tradycji miejsca. Dla celu strategicznego sformułowano trzy cele operacyjne

Cel operacyjny I.1. Ustalenie potencjału zasobów zabytkowych województwa

Cel operacyjny I.2. Budowa systemu zarządzania zabytkami województwa

Cel operacyjny I.3. Włączenie zabytków w procesy gospodarcze.

Cel Strategiczny II. Kształtowanie pozytywnych postaw społeczeństwa wobec dziedzictwa kulturowego regionu.

Poszanowanie dla zabytków, historii i tradycji regionu wynika z wiedzy i identyfikacji z daną przestrzenią. Jedynie wysoka świadomości społeczna o wartościach zabytków i tradycji oraz potrzeba ich zachowania dla przyszłych pokoleń są w stanie zapewnić kształtowanie obrazu kulturowego województwa z poszanowaniem jego historii i według zasad zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie tego celu wymaga propagowania wiedzy o zabytkach oraz aktywizacji społeczeństwa na rzecz opieki nad zabytkami. Cele te można osiągnąć przez szeroko zakrojone działania edukacyjne oraz popularyzację i promocję wiedzy o zabytkach, a także wspieranie działań zachęcających do poznawania dziedzictwa kulturowego regionu i stosowanie zachęt do pracy na rzecz opieki nad zabytkami przez nagradzanie przykładów dobrych praktyk.

Dla drugiego celu strategicznego sformułowano dwa cele operacyjne:

Cel operacyjny II.1 – Propagowanie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami

Cel operacyjny II.2 – Aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz opieki nad zabytkami.

⁷ program został sporządzony przez Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach i przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego nr IV/48/7/2014 z dnia 10 marca 2014 roku

IV. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Władze samorządowe w procesie zarządzania gminą kierują się wytycznymi zawartymi w sporządzonych na poziomie gminnym opracowaniach, które obejmują całokształt zjawisk i czynników istotnych dla lokalnego rozwoju. Kompatybilność i zgodność tych opracowań jest warunkiem zrównoważonego i optymalnego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz stwarza możliwość zapewnienia jak najlepszych warunków życia mieszkańcom. Treści zawarte w *Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Żory na lata 2017–2020* korespondują z innymi dokumentami gminnymi. Mając na uwadze problematykę ochrony lokalnego dziedzictwa kulturowego, nawiązują do innych opracowań, które w różnym stopniu poruszają tę kwestię, jednocześnie wytyczając ścieżkę działań, które wpisują się w wizję rozwoju przedstawioną w strategii rozwojowej gminy.

IV.1. DOKUMENTY O CHARAKTERZE STRATEGICZNYM

Strategia Rozwoju Miasta Żory 2020+¹. Obowiązująca dziś Strategia Rozwojowa Żor, która powstała w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku stała się opracowaniem całkowicie nieprzystającym do czasów współczesnych. Powstała więc konieczność opracowania nowej strategii, która w chwili obecnej ma charakter projektu, pozostającego w fazie uzgodnień i konsultacji. Dokument nie uzyskał jeszcze charakteru oficjalnego.

W rozważaniach na temat kierunków rozwoju miasta projekt Strategii 2020+ podkreśla na pierwszym miejscu istniejące możliwości wykorzystania walorów związanych z położeniem Żor, ich dziedzictwem przyrodniczo-kulturowym a także cechami i postawami mieszkańców. Wśród czynników wyróżniających Żory spośród innych miast wymieniono: atrakcyjność przestrzeni miejskiej ze średniowiecznym układem urbanistycznym śródmieścia, dużą powierzchnię terenów zielonych, niski poziom degradacji środowiska, trwające procesy rewitalizacji przyczyniające się do stopniowego podnoszenia jakości przestrzeni dla użytkowników a także łączenie w kulturze miasta tradycji z nowoczesnością. W dokumencie podkreślono także bogatą i oryginalną ofertę spędzania wolnego czasu w mieście, które jest ośrodkiem promowania kultury regionalnej i kultur pozaeuropejskich (Muzeum Miejskie ze zbiorami afrykanistycznymi), z Muzeum Ognia, nawiązującym do historii miasta oraz z wydarzeniami promującymi regionalizm i historię regionu (Święto Ogniove, Jarmark Władysławowski), bogatym w urozmaicone wydarzenia kulturalno-rozrywkowe.

Autor zwraca uwagę na nie w pełni wykorzystany potencjał miasta tkwiący w jego walorach przyrodniczych, stanowiących podstawę dla rozwoju oferty rekreacyjnej dostępnej dla mieszkańców i przyjezdnych. Zauważa np., deficyt tras i ścieżek do aktywnej rekreacji w przestrzeni miejskiej. Jako

¹ Strategia Rozwoju Miasta Żory 2020+ jest dokumentem w fazie projektu, opracowanym w 2014 r. przez K. Wrane

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

znaczący walor miasta wymieniono przywiązanie mieszkańców do tradycji i dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego, co przejawia się ich aktywnością w pielęgnowaniu świąt i zwyczajów lokalnych. Ponieważ jednak nie wszyscy mieszkańcy angażują się w życie lokalne, wyzwaniem dla władz samorządowych i instytucji kultury w mieście jest wdrożenie działań pobudzających aktywność obywatelską, np. przez rozwój partnerstwa publiczno-prywatnego, czy organizację atrakcyjnych dla wszystkich imprez a, przede wszystkim, podjęcie działań skutkujących ograniczeniem obszarów wykluczenia społecznego.

Jako czynnik hamujący rozwój miasta wymienia się bariery przestrzenne i infrastrukturalne, niską atrakcyjność Starówki dla mieszkańców i słabe wykorzystanie jej potencjału. Dokument zakłada jednak zmianę tego stanu rzeczy, przedstawiając wizję Żor 2020+ jako miasta :

„... z tętniącą życiem Starówką, stanowiącą centralną przestrzeń miasta, o rozwiniętych usługach handlowych, gastronomicznych i publicznych, przyciągającą biznes, mieszkańców i odwiedzających, gdzie rynek stanowi centrum spotkań, oferując usługi rozrywkowo-kulturalne”.

Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska dla miasta Żory na lata 2015–2018 z perspektywą na lata 2019–2022². Gmina Żory posiada program ochrony środowiska przyrodniczego opracowany w 2014 r., po aktualizacji obejmujący lata 2015–2018 z perspektywą lat 2019–2022, który analizuje istniejące uwarunkowania środowiskowe, traktując jednak ogólnikowo kontekst krajobrazu kulturowego i obszarów zabytkowej zieleni. Dokument ogranicza się do, słusznych skądinąd, postulatów ochrony zabytkowych założeń zieleni parkowej i prowadzenia w na ich terenie prac pielęgnacyjno-konserwacyjnych, bez wdawania się w analizę zasobów zabytkowej zieleni kształtowanej. Postulaty zawarte zostały w priorytecie: *Ochrona zasobów naturalnych*.

IV.2. OPRACOWANIA WYZNACZAJĄCE KIERUNKI POLITYKI PRZESTRZENNEJ GMINY

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego³ wytycza kierunki kształtowania i realizacji gminnej polityki przestrzennej. Tworzy też bazę informacyjną o przestrzeni, umożliwiając koordynację planowania strategii rozwoju społecznego i gospodarczego w zgodności z uwarunkowaniami środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz zasadami kształtowania ładu przestrzennego w gminie.

W rozdziałach Studium poświęconych środowisku kulturowemu przedstawiono zasady, jakimi należy się kierować w działaniach związanych z kreowaniem rozwoju miasta (zachowanie spójności systemu obszarów cennych przyrodniczo na terenie miasta z utrzymaniem ciągłości łączących je korytarzy, należy rozwijać istniejące w mieście układy urbanistyczne, należy chronić istniejącą ekspozycję wartościowych obiektów i zespołów architektury). Podkreślono, że ochronie ze względu na wartości krajobrazu kulturowego podlega, przede wszystkim, układ urbanistyczny i sylweta starego

² aktualizacja programu ochrony środowiska została przyjęta uchwałą RM Żory z 30.04.2015

³ Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego miasta Żory zostało przyjęte uchwałą Nr 486/XLVI/14 Rady Miasta Żory z dn. 29.04.2014 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

miasta. Autorzy w przejrzystej formie tabelarycznej przedstawili obiekty zabytkowe i elementy krajobrazu kulturowego objęte różnymi formami ochrony prawnej oraz inne obiekty, z różnych względów znaczące dla historii i kultury miasta i wskazane do zachowania: stanowiska archeologiczne, zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, zabytki architektury i budownictwa, zabytkowe zespoły architektoniczne, zabytkowe zespoły i elementy zieleni kształtowanej, cmentarze, przydrożne rzeźby, krzyże i kapliczki niekubaturowe oraz miejsca pamięci narodowej, które zostały ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków, w wersji z 2015 r.

Dokument wyznacza strefy ochrony konserwatorskiej dla obiektów objętych ochroną konserwatorską. Ochroną ekspozycji objęto sylwetę starego miasta w widoku z trasy Katowice – Wisła. Strefy ochronne obserwacji archeologicznej wyznaczono dla 36 stanowisk w pn.-zach. części Żor (dzielnice: Rowień, Folwarki, Wygoda), dla stanowiska z epoki kamienia i wczesnej epoki brązu, obszaru kolonii Brodek – wokół zespołu dworsko-folwarczego, otoczenia zespołu dworsko-folwarczego w Rogoźnej, obrębu starego miasta w granicach umocnień, śladów osadnictwa w Kleszczowie i w Baranowicach. Ustalono zasady ochrony dla założeń zabytkowej zieleni komponowanej, cmentarzy sprzed 1945 r. i drzew pomnikowych. Wprowadzono ochronę zieleni przydrożnej towarzyszącej ciągom komunikacyjnym: ulice: Męczenników Oświęcimskich, Powstańców, Smutna, Osińska, Lipowa, Nowa, otoczenie Folwarku, ul. Świerkłańska/Brodecka, Szejkowicka – od Rybnickiej do lasu, Gajowa – od Al. Jana Pawła II do przepustu, Owocowa – od Kościuszki do Główniej, Główna – od Owocowej do Familijnej, Osińska – od Kościuszki do Al. Zjednoczonej Europy; w dzielnicy Baranowice – wzdłuż ulic: Lipowa, Pukowca, Zielna oraz park przypałacowy.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego. Miasto Żory objęte jest miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego pokrywającymi w całości jego obszar. Plany miejscowe, przyjęte uchwałami Rady Miasta Żory, mają status aktów prawa miejscowego⁴. Wpisanie obiektu zabytkowego lub innego elementu dziedzictwa kulturowego do mpzp jest formą ochrony prawnej obiektu.

W zakresie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego w mpzpch ustalono:

- 1) ochronę krajobrazu przyrodniczego i krajobrazu kulturowego obszaru parku krajobrazowego „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich” i jego otoczenia oraz ich wzajemne relacje w oparciu o zasadę zrównoważonego rozwoju;
- 2) ochronę istniejącej zieleni przydrożnej towarzyszącej zabudowie oraz ciągom komunikacyjnym, w tym szczególnie zachowanie lub wymianę drzew w alejach przydrożnych wzdłuż następujących ulic lub ich odcinków:

a) ulica Szejkowicka od ulicy Rybnickiej do lasu,

⁴ mpzp miasta Żory przyjęty uchwałą nr 244/XIX/16 RM Żory z 2 czerwca 2016; mpzp dla pn.-wsch. części miasta Żory, przyjęty uchwałą nr 246/XIX/16 RM Żory z 2 czerwca 2016

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

- b) ulica Gajowa od Alei Jana Pawła II do przepustu pod drogą,
 - c) ulica Owocowa od ulicy Kościuszki do ulicy Głównej,
 - d) ulica Główna od ulicy Owocowej do ulicy Familijnej,
 - e) ulica Osińska od ulicy Kościuszki do Alei Zjednoczonej Europy,
 - f) w dzielnicy Baranowice wzdłuż ulic: Lipowej, Pukowca i Zielnej;
- 3) ochronę zieleni stanowiącej izolację przestrzenną terenów i obiektów obcych krajobrazowo lub uciążliwych.

Plany miejscowe wyznaczyły również na terenie miasta 24 obszary zabytkowe, równoznaczne ze strefami ochrony konserwatorskiej „A” lub „B”, dla których określono zasady postępowania, zgodne z przepisami ochrony konserwatorskiej i odpowiednie dla określonych stref. Ustalono nakazy i zakazy, z których najistotniejsze, to:

- 1) nakaz zachowania historycznej formy obiektów,
- 2) nakaz poddania obiektów zabytkowych rewaloryzacji z możliwością dostosowania do współczesnej funkcji,
- 3) nakaz zachowania istniejącej formy architektury o szczególnych wartościach kulturowych; w przypadku prac na obiektach nakaz zachowania podstawowych elementów budynków, takich jak bryła, forma dachu, elementów kompozycji budynku w zakresie symetrii oraz proporcji, wysokości dachu do wysokości elewacji, charakteru elewacji, rozmieszczenia i układu otworów okiennych i drzwiowych, formy i podziału stolarki, detali architektonicznych.

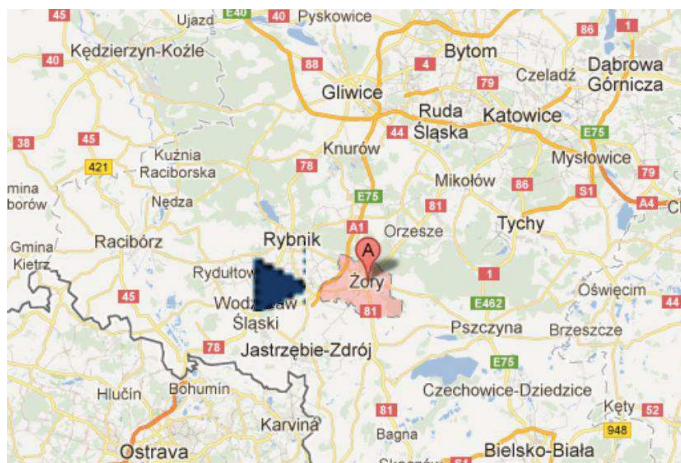
W miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Żory wpisano również, przez wzgląd na reprezentowane przez nie wartości kulturowe, wszystkie obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków.

V. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY MIASTO ŻORY

V.1. CHARAKTERYSTYKA MIASTA

Położenie i podstawowe dane. Żory – miasto na prawach powiatu, leży na południowym obrzeżu centralnej części województwa śląskiego, opodal granicy z Czechami i Słowacją a także na skraju atrakcyjnych terenów rekreacyjnych Beskidu Śląskiego i Żywieckiego. w odległości: 36 km od Katowic, 20 km od Pszczyny, 40 km od Cieszyna, 12 km od Rybnika. Miasto zlokalizowane w dolinie rzeki Rudy (dopływie rzeki Odry) oraz założonych niegdyś na jej brzegach zespołów stawów hodowlanych. Od północy, wschodu i zachodu miasto otaczają kompleksy leśne przynależne do zespołu tzw. lasów rudzko-pszczyńskich. Centrum opisywanego terytorium wyznaczają współrzędne geograficzne: długość 50° 03' N, szerokość 18° 42' E. Od północy Żory sąsiadują z miastami i gminami Orzesze oraz Czerwionką-Leszczyną, od wschodu z gminą Suszec, od południa z gminą Pawłowice, miastem Jastrzębie-Zdrój, od zachodu z gminą Świerklany oraz miastem i gminą Rybnik. Miasto zajmuje powierzchnię około 65 km². Gmina charakteryzuje się nieregularnym zarysem, wyznaczonym krętymi granicami. Jej terytorium rozciąga się równoleżnikowo na dystansie niespełna około 12,5 km, zaś południkowo około 9 km. Pod względem geograficznym obszar gminy zawiera się w południowo-zachodniej części Płaskowyżu Rybnickiego, stanowiącego fragment Wyżyny Śląskiej.

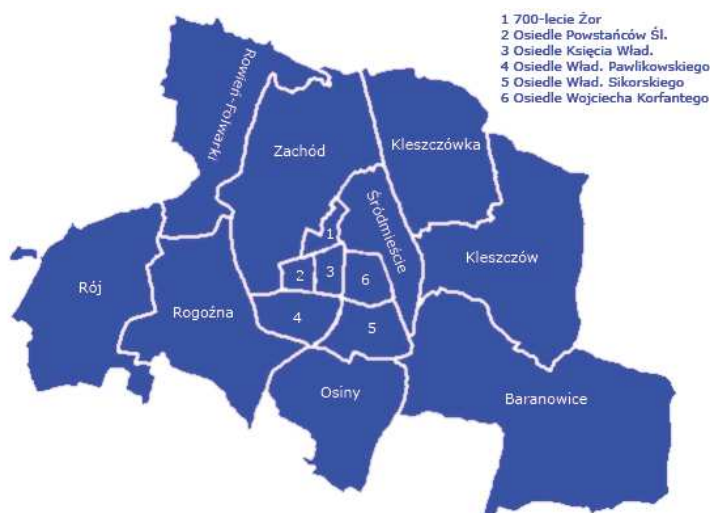
Żory zlokalizowane są przy ważnych ciągach komunikacyjnych, stanowiących odcinki historycznych szlaków paneuropejskich: niedaleko międzynarodowej drogi A4 łączącej wschód z zachodem i przy autostradzie A1 biegnącej z południa na północ. Gęsta sieć dróg zapewnia również dobrą komunikację z regionem. Przez miasto przebiegają następujące drogi:

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

- autostrada A1 (Gdańsk – Toruń – Łódź – Częstochowa – Gliwice – Żory – Gorzyczy)
- droga krajowa nr 81 Katowice (A4) – Mikołów – Łaziska Górne – Żory – Skoczów (S52) – Harbutowice.
- droga wojewódzka nr 924 (Kuźnia Nieborowska – Knurów – Czerwionka-Leszczyny – Żory)
- droga wojewódzka nr 932 (Wodzisław Śląski – Świerklany – Żory)
- droga wojewódzka nr 932 (Racibórz – Rybnik – Żory – Pszczyna).

Przez miasto przechodzą również dwie linie kolejowe: nr 148 i nr 159. Ta pierwsza łączy Pszczynę z Rybnikiem, ta druga, po likwidacji części odcinka – Żory z Pawłowicami (pierwotnie Orzesze – Wodzisław Śl.).

Od 1999 r. Żory posiadają statut powiatu grodzkiego. Obszar miasta wynosi 65 km² i obejmuje następujące dzielnice: Śródmieście, Kleszczówka, Zachód, Rowień-Folwarki, Kleszczów, Baranowice, Osiny, Rój, Rogoźna, osiedla-dzielnice: Pawlikowskiego, Powstańców Śląskich, 700-lecia Żor, Korfantego, Księcia Władysława, Sikorskiego. Pod względem zaludnienia Żory należą do miast ponad sześćdziesięcioletnich.

ŻORY. PODZIAŁ MIASTA NA DZIELNICE. [źródło: Wikipedia]

Cechy krajobrazu. Miasto położone jest na równinie, na wysokości ok. 165 metrów n.p.m. Bogactwa naturalne predestynują gminę do rozwoju przemysłu wydobywczego. Występują tu mianowicie pokłady żwiru i piasku, wysokogatunkowej gliny, która była niegdyś wykorzystywana do produkcji ceramiki budowlanej. Na obszarze Żor zalegają również złoża soli i pokłady cennego węgla koksującego, którego wydobywanie jest utrudnione ze względu na obecność kurzawki i wysokie stężenie metanu. Lekko pofałdowany obszar gminy podkreśla meandrująca między wzniesieniami rzeka Ruda, której nazwa pochodzi od rdzawego koloru dna rzeki. Występowało tu niegdyś wiele stawów naturalnych i rozlewisk bagiennych. Obecnie na skutek szybkiego rozwoju miasta i gospodarki krajobraz jest mocno wyeksploatowany i naruszony działalnością człowieka. Niestety istnieje realne zagro-

żenie wzmożonej ingerencji w część krajobrazu miasta związane z sukcesywnym powiększaniem terenów przeznaczonych pod budownictwo. Żory to organizm niejednorodny przestrzennie, składający się z historycznego miejskiego układu urbanistycznego, ob. śródmieścia, z kilku historycznych układów ruralistycznych – zespołów zabudowy dawnych wsi, włączonych z czasem w granice miasta jako jego dzielnice oraz z kilku nowych osiedli o współczesnej wielorodzinnej zabudowie wysokiej.

Istotnym składnikiem krajobrazu miasta są dwa duże kompleksy leśne m.in. część Parku Krajobrazowego *Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich* oraz duży kompleks leśny w dzielnicy Baranowice (pd.-wsch. część Żor).

V.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY

Układ urbanistyczny miasta.¹

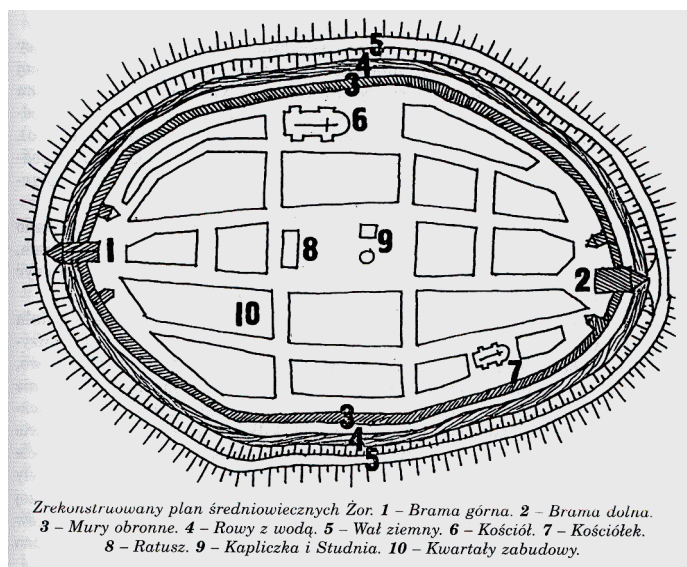
ŻORY – STARE MIASTO Z LOTU PTAKA

Nr rejestru zabytków: A/388/53 z 14.03.1953; A/585/66 z 16.02.1956. Dzisiejsze centrum Żor zachowało historyczny układ przestrzenny miasta średniowiecznego w granicach ustanowionych przywilejem lokacyjnym z 1272 r. Prezentuje założenie o kształcie owalnym z centralnym prostokątnym rynkiem i zachowanym regularnym rozplanowaniu ulic oraz z granicami wyznaczonymi obwarowaniami miejskimi z dwiema bramami. Dziś granice te wyznaczają przebiegające wzdłuż linii murów ulice: Męczenników Oświęcimskich – A. Biskupa – Ogrodowa. Zasadniczy wpływ na rozwój i stopień zachowania układu przestrzennego miasta lokacyjnego miały pożary i zniszczenia wojenne. Największe zniszczenia zanotowano w latach 1661, 1807 i 1945. Efektem pożaru w 1807 r. była sukcesywna wymiana substancji budowlanej miasta – z drewnianej na murowaną oraz likwidacja części obwarowań miejskich. Pożar w 1945 roku, który był skutkiem działań wojennych spowodował zniszczenie histo-

¹ w omówieniu wykorzystano informacje zawarte w pracy B. Cimały z 1997 r.: *Żory. Zarys dziejów*

rycznego układu przestrzennego miasta w około 60-80 %.

PLAN ŻOR – REKONSTRUKCJA [źródło: B. Cimała, Żory. Zarys dziejów.]

Zachowany do dziś średniowieczny układ urbanistyczny jest przykładem śląskiego typu rozplanowania opartego na rozdzieleniu traktu przechodzącego przez śródmieście. Trakt wyznacza dłuższe pierzeje rynku, pierzeje krótsze tworzą ulice poprzeczne. Trakt główny, stanowiąc oś symetrii układu, wyznacza także punkty wylotowe, strzeżone przez bramy miejskie. Miasto nie powstało na tak zwanym surowym korzeniu. Powstało najprawdopodobniej z wykorzystaniem pierwotnego układu wiejskiego, potwierdza to układ przestrzenny najstarszego założenia Żor, niemniej brak jest badań potwierdzających tę tezę.

Archiwalne plany Żor z XVII w. wyraźnie ukazują dwa rodzaje kwartałów. Pierwszy, skupiony wokół najstarszej świątyni, ulokowanej w pd.-wsch. części miasta, odznaczał się luźnym układem, nawiązującym charakterem do zabudowy wiejskiej, który świadczy o „wchłonięciu” dawnej wsi w nową strukturę lokacyjnego miasta, odznaczającą się regularnością układu pozostałych kwartałów. Przekształcenie wsi w miasto zbiegło się z rozwojem sieci parafialnej. Wieś Żory zanim otrzymała prawa miejskie posiadała już parafię, ustanowioną wraz z parafią rybnicką ok. 1180 r. Przewodząca pozycja żorskiej parafii, jako jednej z najstarszych na Śląsku, została usankcjonowana już w 1 poł. XIV w. siedzibą dekanatu, któremu terytorialnie podlegała niemal cała ówczesna ziemia rybnicka². Pierwszy kościół żorski, zlokalizowany w rejonie obecnej ulicy Murarskiej, był budowlą drewnianą i nosił wezwanie Najświętszej Marii Panny. Budowlę strawił pożar 1807 r., po którym nie została już odbudowana. Po pożarze

² I. PANIC, Żory we wczesnym średniowieczu, Żory 2000, str. 125 czas powstania dekanatu żorskiego zamyka się pomiędzy rokiem 1305 a 1335, najpewniej w latach dwudziestych XIV wieku.

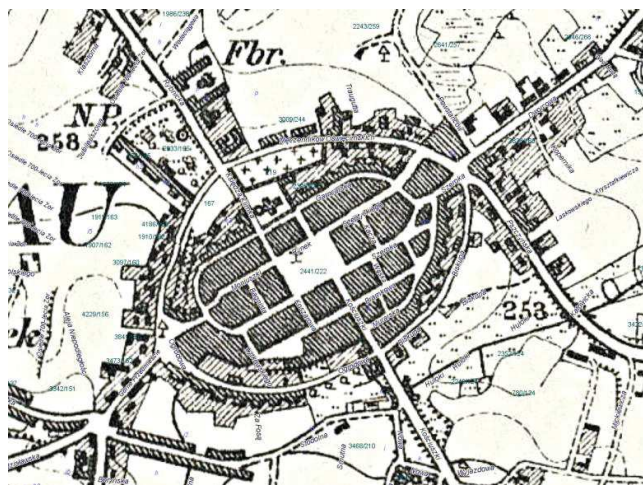
prawa parafialne połączone z „lokacyjnym” kościołem św. Apostołów Filipa i Jakuba, który pochodzi z okresu założenia miasta.

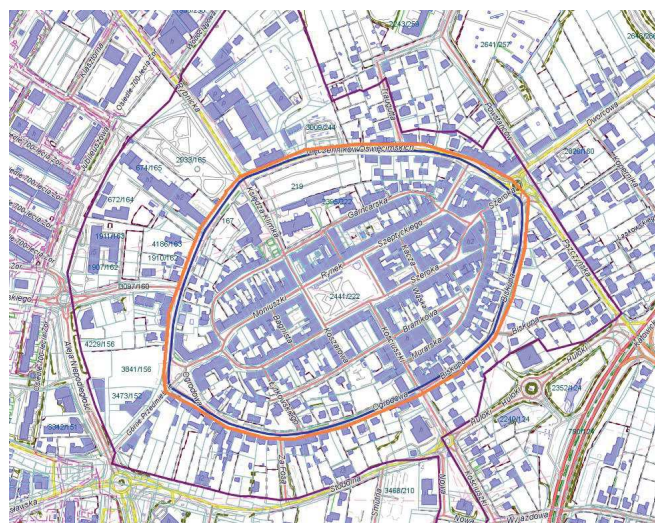
REPRODUKCJA PLANU ŻOR F.B. WERNERA. [za: www.fotopolska.eu]

Ciasna drewniana zabudowa miasta, ograniczona linią murów, rozlokowana była w kwartałach, ujętych w regularną siatkę prostych i wyginających się łukowato ulic, otaczających centralny plac miejski z ratuszem pośrodku. Prostokątny kształt wymierzonego przy lokacji rynku o wymiarach 100 x 75 metrów zachował się do dziś. Wieżowy ratusz do naszych czasów przetrwał jedynie w szkicach, rysunkach i na starych planach. Wzdłuż ulic wytyczono prostopadłe, mocno wydłużone parcele, zabudowane domami frontowymi w układzie szczytowym oraz zabudowaniami gospodarczymi i rzemieślniczymi, rozlokowanymi wokół ciasnych podwórek gospodarczych. W niewielkiej tylko części niektóre parcele, szczególnie te znajdujące się bliżej murów miejskich wypełnione były częściowo zielenią i ogrodami. W domach frontowych znajdowały się podcienia, które jednak nie przetrwały do czasów dzisiejszych. W ich miejscu powstały trotuary. Pod koniec XIII w. miasto opasane zostało murami i okrążone fosą. Naturalne warunki terenu, liczne rozlewiska i bagna zapewniały ochronę na tyle, że nie zachodziła konieczność budowania przedmurza, które w innych miastach występowało w postaci niższych murów. W obecnych czasach układ owalnicowy zniekształcony został przez zasiedlenie terenu wału i fosy (linią fosy biegnie ulica grodowa).

W XVI w. główny ruch komunikacyjny odbywał się wciąż wzdłuż osi wsch.-zach. – głównym rozdwojonym traktem łączącym obie bramy miejskie. Tutaj też, w pobliżu bram, następuje intensywny rozwój przedmieść zwanych Górnym i Dolnym Przedmieściem.

FRAGMENTY MAPY NIEMIECKIEJ Z 1884R

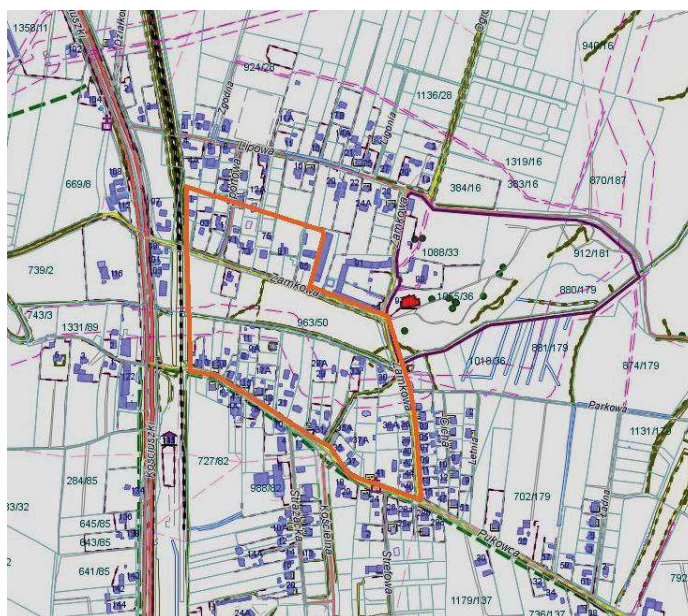
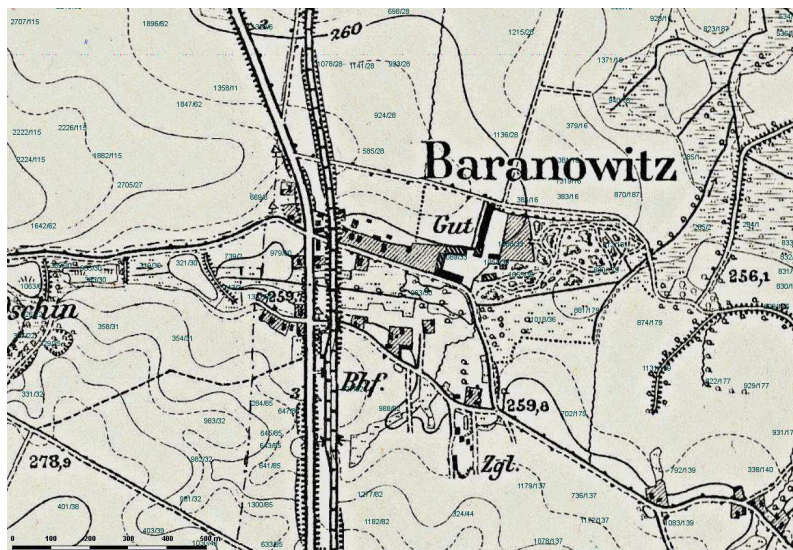

UKŁAD URBANISTYCZNY ŻOR NA WSPÓŁCZESNEJ MAPIE WYGENEROWANEJ Z SYSTEMU SIT

Układy ruralistyczne. Miasto Żory nie ma spójnej struktury, nie nastąpił bowiem w pełni proces unifikacji jego wiejskich dzielnic (Baranowice, Folwarki) a od strony pn., zach. i pd. powstały współczesne osiedla bloków mieszkalnych i domów jednorodzinnych, z których każde ma odmienny układ kompozycyjny. Pierwotne wsie, dziś wchodzące w granice administracyjne miasta jako jego dzielnice, wciąż mają własną odrębną kompozycję, genezę i historię, która nie uległa zatarciu się mimo upływu czasu. Poniżej zamieszczono fragmenty niemieckiej mapy topograficznej, tzw. Meßtischblattu, z 1884 r. oraz aktualnej na mapie systemu SIT ŻORY [źródło: system informacji o terenie], których porównanie pozwala prześledzić zmiany jakie nastąpiły w układach przestrzennych dawnych wsi po włączeniu ich w granice miasta.

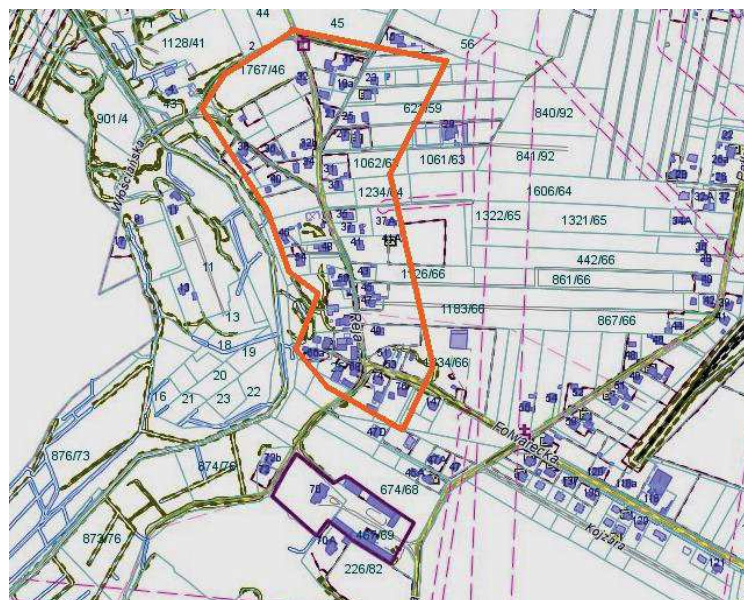
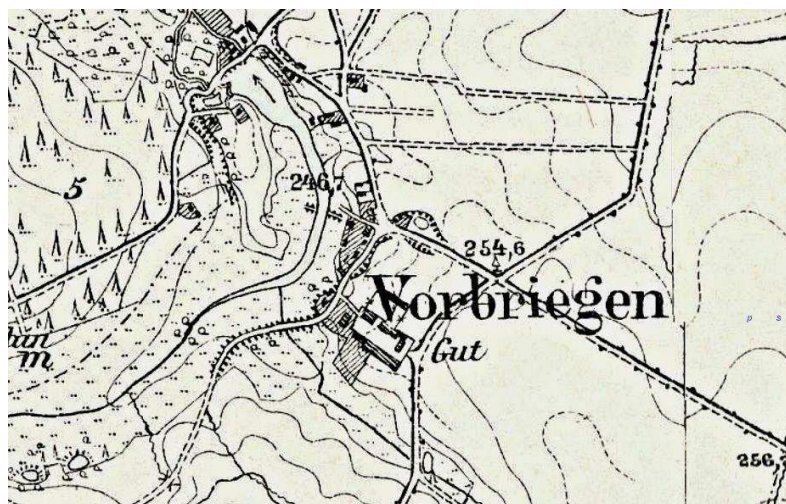
GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

DAWNA WIEŚ BARANOWICE.
(kolorem czerwonym oznaczono pałac – obiekt wpisany do rejestru zabytków)

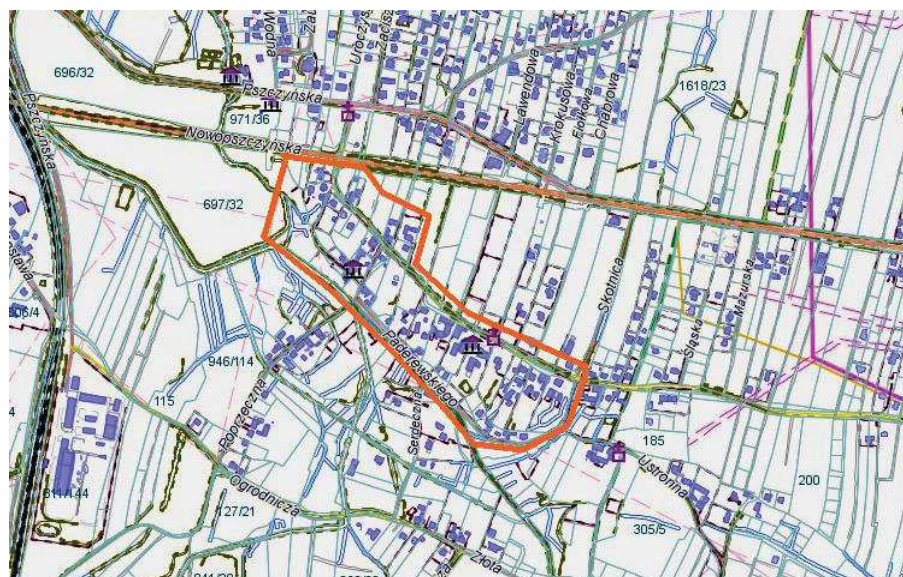
GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

DAWNA WIEŚ FOLWARKI

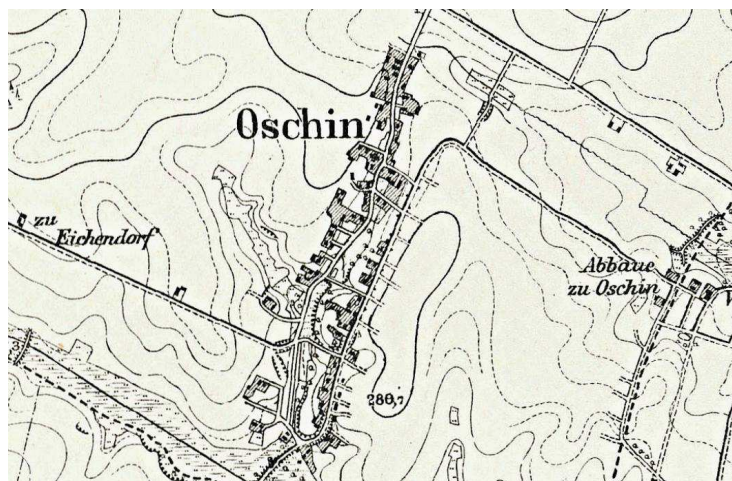
GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

DAWNA WIEŚ KLESZCZÓW

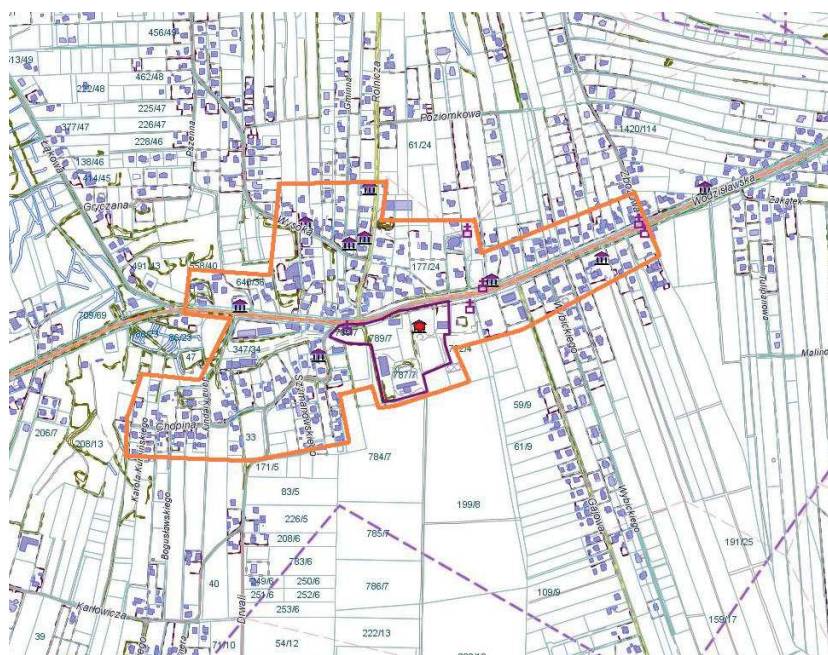
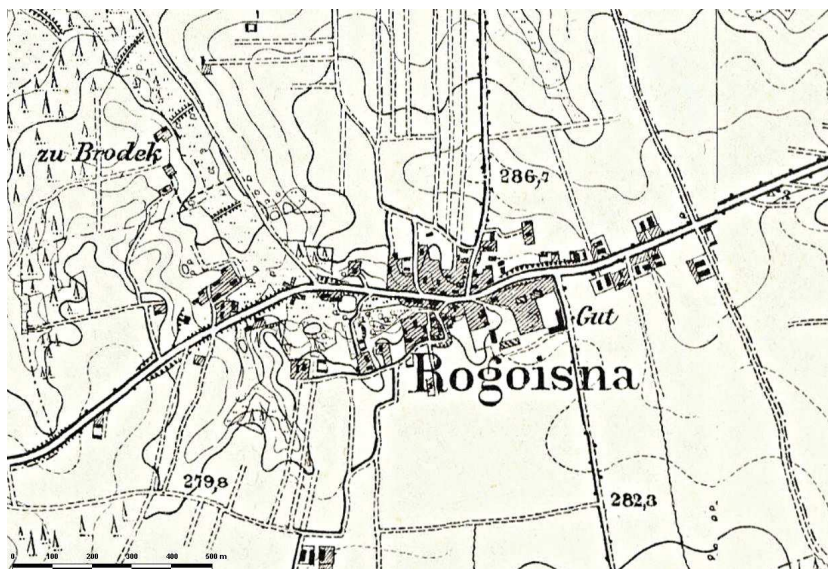
GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

DAWNA WIEŚ OSINY

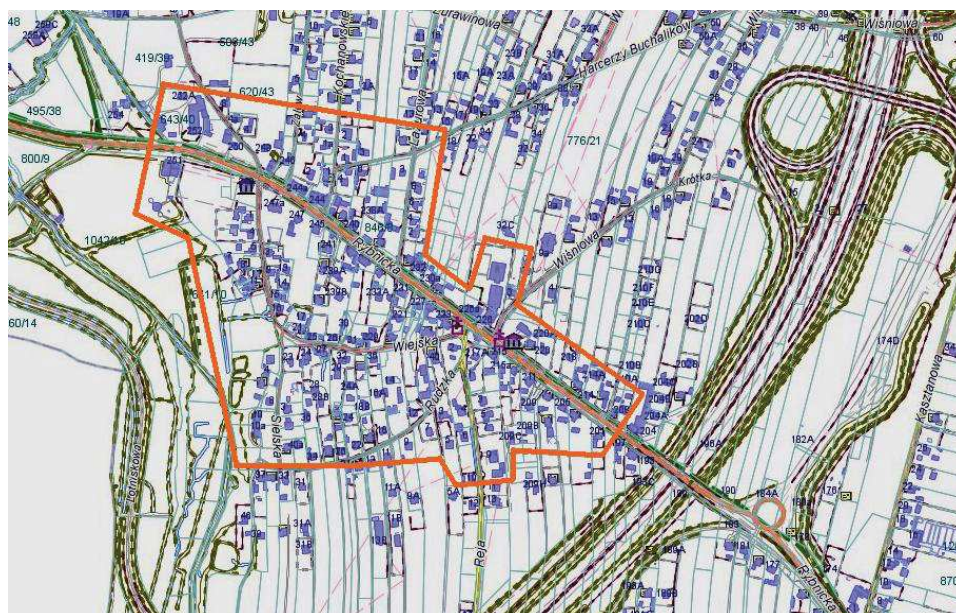
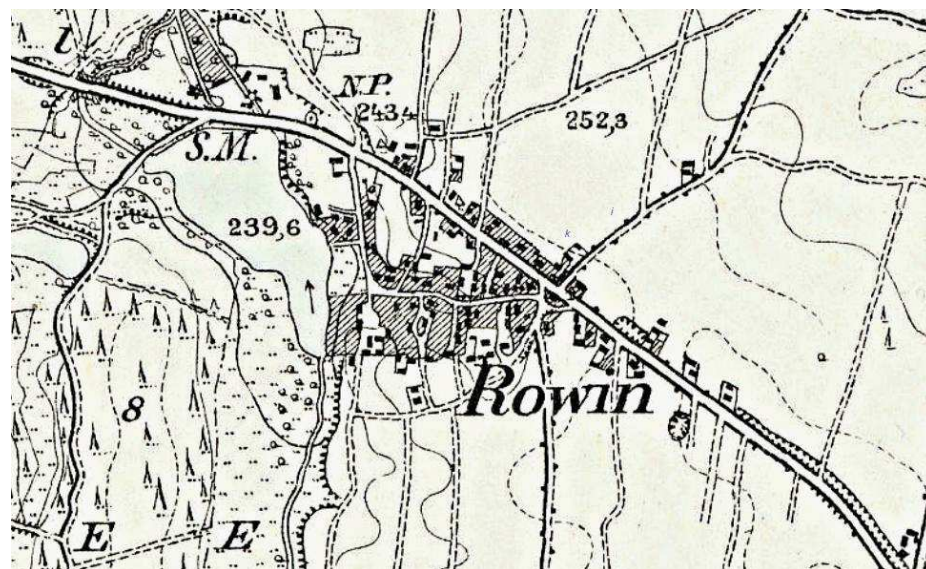
GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

DAWNA WIEŚ ROGOŹNA
(kolorem czerwonym oznaczono dworek Wodzisławska 111 – obiekt wpisany do rejestru zabytków)

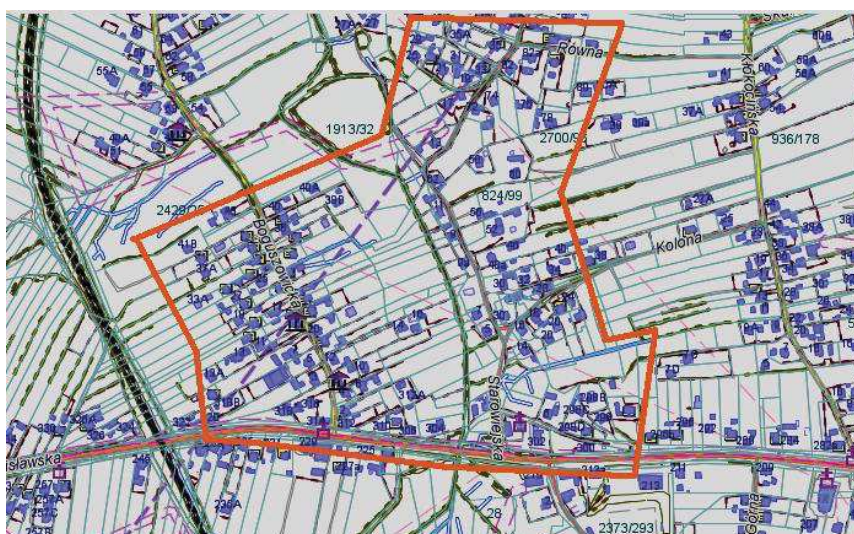
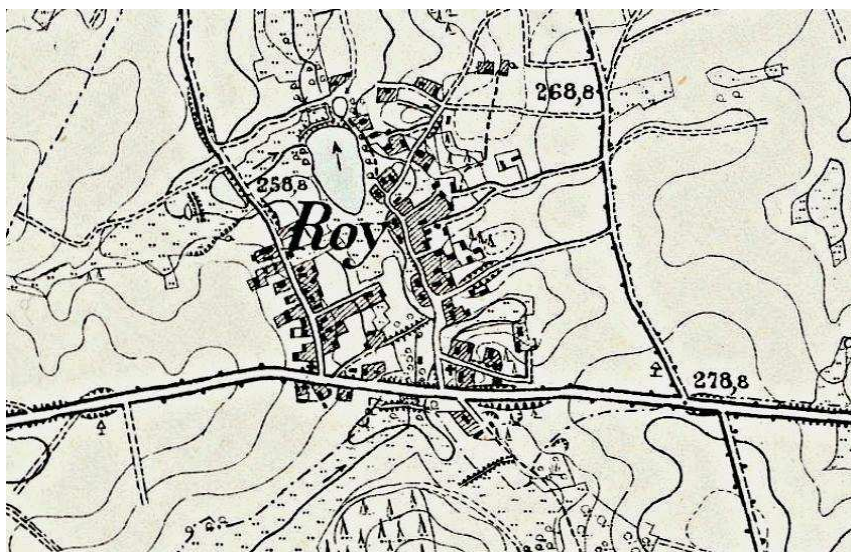
GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

DAWNA WIEŚ ROWIEŃ

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

DAWNA WIEŚ RÓJ

DAWNA WIEŚ SZCZOSZOWY

Zabytki nieruchome. W myśl ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, za zabytki nieruchome uznaje się krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji³.

³ Art. 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.).

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

Gminną ewidencją objętych zostało 243 obiekty zabytkowe znajdujące się w granicach gminy miasto Żory⁴. W tej liczbie 81 obiektów to zewidencjonowane stanowiska archeologiczne. Spośród wszystkich obiektów nieruchomości wpisanych do ewidencji gminnej, 34 zostało wpisanych do rejestru zabytków⁵ a jednemu uchwałą rady miejskiej nadano status parku kulturowego⁶. Obiekty te objęte są pełną indywidualną ochroną konserwatorską, co niesie za sobą konsekwencje w postaci pewnych rygorów postępowania (przede wszystkim konieczność uzgadniania ze służbami konserwatorskimi wszelkich podejmowanych przy nich prac) ale też daje możliwość korzystania z wszelkiego rodzaju dotacji remontowych, przysługujących tylko obiektom objętym tego rodzaju zapisami.

Do najcenniejszych elementów zachowanej historycznej struktury przestrzennej układu lokalnego można zaliczyć:

- zespół kościoła parafialnego i plebanii pw. św. Apostołów Filipa i Jakuba wraz ze starym cmentarzem parafialnym (XV w.; w ob. formie z 1824 r.); nr rej. A/573/66 z 16.02.1966; A/575/66 z 16.02.1966;
- zespół kościoła Zbawiciela parafii ewangelicko–augsburskiej wraz z cmentarzem parafialnym (fundacja –1851 r.) i plebanią –1929-31; nr rej. A/98/03 z 7.11.2003;
- fragmenty murów obronnych (ponad 430 z pierwotnych 1200 m) z zachowanym czytelnym zarysem obwodu; nr rej. A/285 z 1.03.1956; A/574/66 z 16.02.1966;
- domy w Rynku: 1, 12, 23; nr rej. A/500/56 z 02.11.1956, A/576/66 z 16.02.1966, A/577/66 z 16.02.1966
- domy przy ulicy Szeptyckiego 4, 6, 9; nr rej.: A/604/66 z 17.03.1966, A/592/66 z 16.02.1966, A/593/66 z 16.02.1966;
- domy przy ulicy Szerokiej: 7 i 7a, 8, 12, 14, 16, 20; nr rej.: A/578/66 z 16.02.1966, A/173/06 z 20.02.2006, A/579/66, A/580/66, A/581/66, A/582/66, wszystkie z dn. 16.02.1966;
- zabudowa ulicy Murarskiej, domy: 11, 13, 19, 35, 37; nr rej.: A/586/66, A/587/66, A/588/66, A/589/66, A/590/66, A/591/66, wszystkie z dn. 16.02.1966;

Do znaczących zabytków nieruchomości na terenie miasta należą również:

- pałac w Baranowicach przy ul. Zamkowej; nr rej. A/542/66 z 16.02.1996
- zespół zabudowy willi Haeringa z oficyną, altaną i ogrodem przy ul. Męczenników Oświęcimskich; nr rej.: A/171/06 z 20.02.2006;
- dom z ogrodem przy Dworcowej 6; nr rej. A/174/06 z 20.02.2006;
- dom ludowy, tzw. Sala Polska przy Dolnym Przedmieściu 1; nr rej. A/169/06 z 20.02.2006
- dworek w Rogoźnej przy ul. Wodzisławskiej 111; nr rej. A/1551/94 z 23.12.1994
- kaplica p.w. św. Jana Nepomucena, tzw. Kościółek przy ul. Murarskiej.

⁴ patrz: Załącznik nr 2

⁵ patrz: Załącznik nr 1

⁶ patrz: uchwała Rady Miasta Żory nr 267/XXII/04 z 24.06.2004

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

Budownictwo historyczne Żor wpisuje się w trendy architektoniczne i urbanistyczne typowe dla niewielkich miast śląskich o starej średniowiecznej proveniencji, z zachowanymi wszakże unikatowymi elementami, jak np. mury miejskie. Średniowieczne mury miejskie w Żorach są jednymi z najstarszych na Górnym Śląsku, poza wartościami historycznymi i naukowymi, charakteryzują się także wartością dawności, powstały bowiem równocześnie z lokowanym miastem.

FRAGMENT MURÓW MIEJSKICH. [źródło: <http://www.gliwiczanie.pl/Odowiedziny/eskapady/1011-Zory/141110-2.htm>]

Cegła jest typowym materiałem tych terenów używanym do budowy wszelkich obiektów. Kościół Filipa i Jakuba, mury obronne funkcjonują w tkance miasta od średniowiecza i nadają jej specyficzny wygląd. Typowe było również połączenie cegły na elewacji z detalami wykonanymi z piaskowca (portale, nadproża, gzymsy i dekoracje kamienne wokół okien na wielu kamienicach).

DOM MIESZKALNY, ob. SZKOŁA MUZYCZNA, 1903 [źródło: Hons084 / Wikimedia Commons]

Bardziej reprezentacyjne domy rynkowe w postaci kamienic i małych pałacyków miejskich, sąsiadują z parterową zabudową ulic odchodzących od Rynku w stronę murów miejskich.

RYNEK 23 [źródło: Wikipedia]

MURARSKA 19 [źródło: Wikipedia]

Charakterystyczny akcent w architekturze miasta stanowią obiekty budownictwa ceglanego, będące elementem zabudowy mieszkaniowej końca XIX w. i początku wieku XX. Pojedyncze, już niestety, budynki rozproszone są wzdłuż ulic Rybnickiej, Wodzisławskiej i Pszczyńskiej. Są to przede wszystkim przykłady zabudowy jednorodzinnej. Budynki są podobne pod względem bryły i formy a także materiału z którego są wykonane wraz z podobnymi, typowymi dla regionu detalami: gzymsami i nadprożami murowanymi z cegły. Posiadają lub posiadały identyczną, charakterystyczną stolarkę okienną i drzwiową. Duży obszar, jednorodny pod względem materiału użytego do budowy, na którym dominuje architektura ceglana i typowy dla niej detal elewacji zlokalizowany jest w okolicach ulic: Mikołowskiej, Miarki, Piaskowej i Dębowej. Choć obiekty są zróżnicowane co do kształtu i gabarytów, to jednak identyczny materiał pozwala odbierać je jako jednorodne. W celu zachowania takiego charakteru zabudowy oraz wyglądu obiektów ochronie podlegać powinien przede wszystkim materiał i detal elewacji (zgodnie z wytycznymi na kartach ewidencyjnych), co skutkować może zakazem dociepleń budynków od zewnątrz a także zakazem tynkowania obiektów.

Fragmenty dzisiejszych terenów miejskich, ongiś terenów wokół miasta, stanowiły własność prywatną. Charakterystyczne do dziś, choć niejednokrotnie wymagające zabiegów konserwatorskich, są w obrazie dzielnic wille i folwarki właścicieli ziemskich. W Rogoźnej – dworek przy ul. Wodzisławskiej 111 (własność prywatna), w Rowniu-Folwarkach zabudowania folwarku i dworku pomiędzy ulicami Reja i Rolniczą (własność prywatna), folwark i pałacyk w rejonie ul. Brodeckiej i Świerklańskiej (własność prywatna), dworek przy ulicy Kasztanowej i Tęczowej (własność prywatna) i wreszcie pałac i park w Baranowicach (własność gminy Żory). Zabudowania folwarczne przy obiektach mieszkalnych są zazwyczaj niewykorzystywane i nie remontowane niszczeją.

PAŁAC W BARANOWICACH. [źródło: Wikipedia]

Zabytki ruchome. Zabytki ruchome, czyli jak je definiuje ustawa *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* „rzeczy ruchome będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”, dzielą się na kilka kategorii: artystyczne wyposażenie wnętrz sakralnych i świeckich, wolnostojące rzeźby i pomniki, krzyże pokutne lub dewocyjne, a także wytwory techniki i rzemiosła: urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodar-

ki.⁷ Są to obiekty, dla których wpis do rejestru zabytków, następuje w większości wypadków na wniosek właściciela. Stąd też, oraz ze względu na bezpieczeństwo przechowywania, wojewódzkie urzędy ochrony zabytków nie udostępniają wykazów takich przedmiotów do publicznej wiadomości. Oczywiście w uzasadnionych wypadkach można z rejestrem ruchomych obiektów zapoznać się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Katowicach. Wśród ujawnionych rejestrowych zabytków ruchomych z terenu gminy Żory wymienić można obiekty ogólnodostępne. Są to: figura św. Jana Nepomucena z 1791 r., ustawiona w kapliczce przy ul. Szkolnej 42 w Żorach (nr rej. B/318/2016) oraz dwa portale z drzwiami w domu mieszkalnym przy ul. Szeptyckiego 4 (nr rej.: B/571/82, B/572/82 z dn. 4.11.1982).

FIGURA ŚW. JANA NEPOMUCENA SZKOLNA 42 [fot. J. Sawiński]

Zabytki archeologiczne.⁸ Obszar współczesnej gminy Żory nie budził w przeszłości większych zainteresowań badawczych. W roku 1977 rozpoczęto prace poszukiwawczo-inwentaryzacyjne w ramach ogólnopolskiego przedsięwzięcia Archeologiczne Zdjęcie Polski. W minionym czasie rozpoznano tu pojedyncze, znaczące obiekty – stanowiska archeologiczne (zwłaszcza pozostałości średniowiecznych bram miejskich w obrębie Żor), objęte szerszymi pracami o charakterze wykopaliskowym. Od mniej więcej 1995 r. w obrębie starego miasta były realizowane tzw. nadzory archeologiczne, związane z różnymi pracami inwestorskimi. W archiwum Śląskiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach znajduje się dokumentacja wspomnianych przedsięwzięć. W wyniku wykonywanych badań potwierdzono obecność średniowiecznej substancji zabytkowej w obrębie dzisiejszej dzielnicy Śródmieście (Stare Miasto). W 1996 r. przeprowadzono archeologiczne badania powierzchniowe w obrębie Żor, Żor-Folwarków, Żor-Rownia i Żor-Wygody na zlecenie dyrekcji Parku Krajoobra-

⁷ Ustawa art. 3, pkt-y 1-3

⁸ opracowano na podstawie rozdz. „Archeologia” stanowiącego część opracowania pt. *Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Żory na lata 2008-2012* autorstwa Dominika Ablamowicza

zowego *Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich*. Przedsięwzięcie to było związane z chęcią pozyskania maksymalnej ilości danych na temat osadnictwa pra- i wczesnodziejowego w obrębie parku krajobrazowego, którego teren był dotąd słabo rozpoznany. W latach 2014-2015, w ramach programu AZP, prowadzone były dalsze badania powierzchniowe na terenie gminy, a w ich wyniku zewidencjonowano stanowiska przedstawione w załączniku nr 4.

Korektę stanu wiedzy na temat dawnego osadnictwa przyniosły wyprzedzające badania archeologiczne o charakterze powierzchniowo-inwentaryzacyjnym oraz sondażowym, przeprowadzone w latach 2000-2005 przez ekipy związane z Muzeum Śląskim w Katowicach. Wspomniane rozpoznania realizowano w obrębie planowanej trasy przyszłej autostrady A-1, która przecięła obszar gminy przy jej granicy zachodniej na linii pn.-wsch. – pd.-zach. w Żorach-Rowniu, kierując się w stronę Żor-Roju. Ponadto w ubiegłych latach nadzory realizowane na terenie miasta były w części przekształcane w badania wyprzedzające.

Biorąc pod uwagę genezę istniejącego miasta, zachowaną strukturę i średniowieczny układ oraz powstanie niezbyt dawno w Żorach placówki muzealnej, postuluje się jak najszybsze zatrudnienie archeologa. Jego zadaniem byłaby rejestracja i dokumentowanie zachowanych elementów substancji zabytkowej (archeologicznej). Niewątpliwie placówka mogłaby pozyskać tą drogą badań sporą ilość bezcennych materiałów związanych z przeszłością miasta. Uwzględniając perspektywy, kierunki rozwoju, rynkowe preferowanie usług kosztem wytwórczości, wspomniane badania umożliwiłyby z pewnością wyeksponowanie przynajmniej części relikwów, tkwiących dzisiaj w ziemi. Choć nie znamy ich charakteru, z pewnością podobne działania sprzyjałyby planowaniu, modernizacji zabudowy, upiększeniu miasta, a niewykluczone, że mogłoby się łączyć z napływem turystów.

Na ogólną liczbę 81 zewidencjonowanych tu stanowisk archeologicznych, jedno zostało wpisane do rejestru zabytków.⁹

Wszystkie oznaczone obszary archeologiczne podlegają ochronie konserwatorskiej i prawnej. Roboty ziemne (budowy, roboty instalacyjne, gazociągi, wodociągi, kanalizacje, kable energetyczne i telefoniczne, rowy melioracyjne, tworzenie nowych wybieżysk kruszywa i wysypisk śmieci) w obrębie stanowisk archeologicznych i ich sąsiedztwie, muszą być uzgadniane ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i prowadzone (wraz z dokumentacją) na koszt inwestora, pod nadzorem specjalisty. Naruszenie stanowiska archeologicznego jest możliwe tylko po wcześniejszym przebadaniu tegoż na koszt inwestora, po uprzednim uzyskaniu pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Co ważne, o każdorazowym znalezisku archeologicznym należy informować Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe. Dziedzictwo kulturowe każdego narodu to nie tylko materialne świadectwa jego przeszłości w postaci budowli i wytworów rąk ludzkich, ale również dziedzictwo niematerialne, które tworzy zbiorową pamięć społeczną. Państwo polskie przyjęło Kon-

² uaktualnione zestawienie wszystkich stanowisk archeologicznych przedstawiono w załączniku nr 4

wencję UNESCO z 2003 r. w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego zadania związane z tą kwestią zostały powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa. Przejawem niematerialnego dziedzictwa kulturowego są, m. in.: zwyczaje, obyczaje, wierzenia, gwara, charakterystyczne opowieści, legendy, przesady, widowiska, przysłowia a także tradycyjne historyczne nazewnictwo. Nazwy geograficzne (rzeki, potoki, nazwy miejscowości i ich dzielnic) i nazwy własne (nazwy ulic i placów, nazwy budynków, miejskich uroczystości, czy regionalnych wyrobów) są niejednokrotnie nośnikami tradycji, świadectwem minionych pokoleń oraz historii i wielokulturowości regionu.

Oryginalną, nie spotykaną gdzie indziej tradycją jest jedyne w Europie, doroczne **Święto Ogniove**, obchodzone w Żorach od 300 lat. Święto związane jest ze specyficzną częścią historii miasta, nękanego w przeszłości przez liczne pożary. Na pamiątkę wielkiego pożaru z 1702 r., który strawił całą drewnianą zabudowę miasta, w jego rocznicę (11 maja), odbywają się uroczystości, które mają ustrzec Żory przed kolejnymi pożogami. Do 1939 r. dzień 11 maja był dniem wolnym od pracy a żorzanie brali udział w procesji i dziękczynnej mszy. Po południu w Żorach odbywały się festyny i zabawy.

Tradycja odżyła w 1950 r., dzięki staraniom ówczesnego proboszcza. Co roku, 11 maja, po wieczornej uroczystej mszy, mieszkańcy miasta tłumnie uczestniczą w procesji wokół żorskiego rynku. Od 2013 r. organizowany jest również nocny bieg uliczny. Efektem unikalnej tradycji żorskiej jest powstanie w 2014 r. Muzeum Ognia.

Coroczną imprezą jest również, odbywający się od 2003 r. w dzielnicy Księcia Władysława **Jarmark Władysławowski**, nawiązujący do tradycji i średniowiecznego rodowodu miasta. W ramach jarmarku odbywają się pokazy rycerskie, biesiady i koncerty. Stwarza on także okazję do kultywowania rękodzieła i przypominania dawnych, często zapomnianych już rzemiosł, których wytwory wystawiane są w czasie imprezy.

Tradycję regionalną na terenie dzielnic upowszechniają działające tu zespoły artystyczne: Osiny, Jagoda, Rojanki, Małe Rojanki, które występując na różnych imprezach lokalnych, przypominają regionalne tańce i pieśni ludowe.

Miasto nie zapomina także o swoich sławnych mieszkańcach. W jednej ze znajdujących się przy rynku kamienic urodził się Otto Stern (1888-1969), niemiecki fizyk żydowskiego pochodzenia, laureat Nagrody Nobla z 1933 r. 18 września 1998 r. podczas sesji wyjazdowej 34. Zjazdu Fizyków Polskich została odsłonięta tablica pamiątkowa, poświęcona Ottonowi Sternowi. Tablica wykuta w mosiądzu według projektu St. Szwarcza wisi na ścianie frontowej budynku Urzędu Miasta Żory na Rynku. Na tablicy widnieje popiersie naukowca oraz napis w języku polskim: „*W tym mieście urodził się Otto Stern. Wybitna postać świata nauki, laureat Nagrody Nobla w dziedzinie fizyki.*”

V.3. MIEJSKIE INSTYTUCJE KULTURY.

Placówki muzealne. Główną placówką zajmującą się gromadzeniem i opracowywaniem naukowym zbiorów związanych z regionem oraz prowadzącą szeroką działalność związaną z popularyzacją i upowszechnianiem wiedzy o historii miasta jest **Muzeum Miejskie**, utworzone w 2000 r. z inicjatywy władz miasta, osób indywidualnych skupionych wokół Towarzystwa Miłośników Miasta Żory oraz ówczesnego dyrektora Miejskiego Ośrodka Kultury. Do roku 2013 mieściło się w wynajmowanych pomieszczeniach MOK-u. W 2014 r. muzeum zostało przeniesione do nowej siedziby przy ul. Muzealnej. Do jego dyspozycji oddane zostały pomieszczenia w odrestaurowanej willi Haeringa oraz w dobudowanej części wystawienniczo-magazynowej. Muzeum dysponuje ogólną powierzchnią 1100 m², w tym na powierzchnię wystawienniczą przypada 497 m². W pierwszym roku działalności w nowej siedzibie z oferty placówki skorzystało ponad 25 tys. osób.

Muzeum gromadzi obiekty z zakresu historii miasta Żory oraz historii i kultury regionu, jak również kultur pozaeuropejskich (szczególnie afrykańskich) w sposób przemyślany, w celu budowy reprezentatywnych kolekcji podkreślających charakter Muzeum.

Na koniec 2014 r. muzeum posiadało 4 559 muzealiów, w tym 2004 obiekty na stanie inwentarza Działu Historii i Kultury Regionu oraz 2 555 obiektów na stanie inwentarza Działu Kultur Pozaeuropejskich. Do roku 2015 Muzeum oddało do dyspozycji zwiedzających trzy wystawy stałe: „W afrykańskich wioskach”, „Historia miasta” oraz „W śląskiej izbie”.

Do roku 2015 Muzeum zorganizowało 113 wystaw czasowych, które obejrzało ponad 29 000 zwiedzających.

Muzeum zajmuje się również działalnością wydawniczą. Do roku 2015 wydano 17 pozycji książkowych, 8 zeszytów muzealnych oraz opublikowano 15 edycji „Kalendarza Żorskiego” wraz z suplementem

Muzeum Ognia. Inwestorem i zarządcą obiektu jest miejska spółka Nowe Miasto Sp. z o.o., a budynek powstał przy udziale środków z RPO WŚ. Gmach został zaprojektowany przez Barbarę i Oskara Grąbczewskich, a jego budowa była prowadzona w latach 2009-2014. Oficjalne otwarcie nastąpiło w grudniu 2014 r. Budynek ma kształt płomienia. Multimedialna ekspozycja muzeum została stworzona przez firmę Adventure Multimedialne Muzea i obejmuje pięć stref tematycznych. Ukazuje ona dzieje związków ludzkości z ogniem, jego niszczycielską siłę oraz metody walki z pożarami, wpływ ognia na duchowość oraz kulturę oraz jego fizyczne aspekty. Wśród atrakcji znajdują się m.in.: „ściana ognia”, „ognista szafa grająca” oraz szereg doświadczeń do wykonania przez zwiedzających.

Miejski Ośrodek Kultury. MOK – główny animator życia kulturalnego w Żorach powstał w 1956 r. Placówka zajmuje się organizowaniem imprez miejskich, prowadzeniem kół zainteresowań, zespołów. Ośrodek realizuje działania w dziedzinie wychowania, edukacji, tworzenia i upowszechniania kultury, upowszechniania historii miasta i regionu. Zgodnie ze statutem, jego podstawowym celem jest pozyskiwanie i przygotowanie społeczeństwa do aktywnego uczestnictwa w kulturze, współtwo-

zenie jej wartości oraz działalność koordynacyjną w tym zakresie. Zadania te realizowane są m.in. poprzez organizowanie zespołowego uczestnictwa w kulturze, różnorodnych form edukacji kulturalnej, imprez kulturalnych, form indywidualnej aktywności kulturalnej oraz poprzez prowadzenie dyskusyjnych klubów filmowych. Wśród bogactwa zajęć proponowanych młodzieży, MOK przy współpracy Żorskiego Centrum Regionalizmu, organizuje również lekcje regionalizmu, których tematy związane są ze śląską tradycją i historią, m.in.: *Szkubaczki, Tajemnice kuchni śląskiej, Śląskie strachy, straszki i straszdyła, Śląskie bajanie, U starki w chałpie, Ginące śląskie zawody*.

Miejska Biblioteka Publiczna. Jej głównym zadaniem jest gromadzenie zbiorów i propagowanie czytelnictwa. Biblioteka jest jednak również organizatorem imprez i eventów związanych z kulturą regionu. Jednym z ostatnich była gra miejska pod hasłem: *W poszukiwaniu zaginionej receptury*., wymagająca od uczestników przemierzania starego miasta i wykonywania zadań, które były warunkiem osiągnięcia sukcesu. Biblioteka stale rozbudowuje swój dział *Regionalia*, w którym gromadzone są publikacje i materiały dotyczące regionu.

V.4. STOWARZYSZENIA, ZWIĄZKI I INICJATYWY SPOŁECZNE PROPAGUJĄCE TRADYCJĘ I DZIEDZICTWO KULTUROWE

Aktywność społeczności lokalnych przyczynia się do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, wrażliwego na problemy lokalnych społeczności, zdolnego do zrzeszania się i podejmowania działań w określonych sprawach. Mieszkańcy Żor związani są z historią i kulturą regionu, zainteresowani jego przeszłością i zaangażowani w działania służące przekazywaniu lokalnych wartości przyszłym pokoleniom. Przejawem tych zainteresowań jest aktywna działalność licznych organizacji pozarządowych.

Wśród organizacji i stowarzyszeń, których celem jest wspólne spędzanie czasu na kultywowaniu i upowszechnianiu dziedzictwa regionu wiodącą rolę odgrywa **Towarzystwo Miłośników Miasta Żory**. TMMŻ jest stowarzyszeniem działającym od 1967r. Zajmuje się popularyzacją dziejów Żor, ochroną zabytków, pomników i pamiątek oraz upowszechnianiem pamięci o ludziach zasłużonych dla miasta. Realizując cele statutowe stowarzyszenie prowadzi również działalność wydawniczą. Towarzystwo spopularyzowało herby i insygnia miasta, doprowadziło do powstania hejnału żorskiego, upamiętniło nazwami ulic i osiedli pamięć ludzi zasłużonych dla Żor, zainicjowało oznakowanie tablicami pamiątkowymi miejsc i wydarzeń szczególnie ważnych w historii miasta. W wyniku współpracy TMMŻ z Wydziałem Edukacji, Kultury i Sportu Urzędu Miasta w roku szkolnym 1999/2000 został wprowadzony do szkół gimnazjalnych program nauczania dziejów Żor. TMMŻ popularyzuje także wiedzę o historii i współczesności miasta poprzez konkurs „*Co wiesz o Żorach*” oraz współpracuje z Żorskim Centrum Regionalnym propagującym tradycje i obrzędy śląskie poprzez lekcje regionalizmu w szkołach podstawowych i konkurs „*Wędrujemy po Żorach*”

Żorskie Centrum Regionalizmu. Żorskie Centrum Regionalne działa od marca 2000 r. Organizatorki centrum opracowały program autorski, kładący nacisk na edukację regionalną, który został

wpisany na listę programów ministerialnych i jest realizowany w wielu śląskich placówkach oświatowych. Od początku istnienia Żorskiego Centrum Regionalnego regularnie ukazuje się Kwartalnik Młodego Miłośnika Żor pt. Bajtel. Czasopismo to ma za zadanie wprowadzić ucznia w przeszłość i kulturę regionu. Zawarte w nim elementy gwarowe umożliwiają osobom nie znającym gwary zrozumienie swoistości regionu oraz ukształtowanie postawy tolerancji wobec innego sposobu mówienia. Centrum organizuje konkursy o regionie, jego tradycji, historii, obrzędach, legendach, przeznaczone dla dzieci w wieku szkolnym i przedszkolnym, współpracując w tym względzie z władzami samorządowymi i innymi organizacjami o podobnych celach statutowych..

V.5. KULTUROWE SZLAKI TURYSTYCZNE I ROWEROWE

Walory krajobrazowe, kulturowe i przyrodnicze miasta (przypomnijmy ciekawe obiekty: starówka żorska, cmentarz żydowski, który jest objęty ochroną jako park kulturowy, muzea: Miejskie i Ognia oraz strefy rekreacyjne związane z obszarem lasów Parku Krajobrazowego Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich i kompleksem stawów żorskich), przybliżają, nieliczne niestety i słabo rozpropagowane szlaki turystyczne i trasy rowerowe.

Szlaki piesze.

Szlak Początków Hutnictwa. Szlak z Rybnika przez Szejkowice do Żor, znakowany **na niebiesko**, całkowita dł. 22 km – najstarszy szlak turystyczny we wschodniej części ziemi rybnickiej, wyznakowany w latach 60-tych XX w.; wiedzie terenami dawnej eksploatacji rudy darniowej, wykorzystywanej do wytopu żelaza w tzw. hamerniach, eksponuje zabytki architektury oraz przyrodę „palowickiego pojezierza”; ok. połowa długości trasy przebiega przez teren miasta – obejmuje drogę dojazdową do znajdującej się kilkanaście metrów poza obecnymi granicami administracyjnymi Żor „Gichty”, będącej pozostałością po XIX-wiecznej hucie żelaza „Waleska”.

Istniejące trasy rowerowe. Zgodnie z kryteriami prowadzenia tras rowerowych o charakterze turystycznym, projektowane trasy prowadzą w miarę możliwości drogami o małym ruchu samochodowym, obok interesujących zabytków i terenów atrakcyjnych pod względem przyrodniczym i rekreacyjnym, stacji kolejowych i obiektów noclegowych.

Przez miejscowość przebiegają następujące trasy rowerowe:

- zielona trasa rowerowa nr 10 – Rybnik – Żory – Suszec
- czerwona trasa rowerowa nr 305 – Palowice – Żory
- czarna trasa rowerowa nr 301 – Leszczyny – Żory.

VI. OCENA SZANS I ZAGROZEŃ DLA ŚRODOWISKA KULTUROWEGO MIASTA

Żory niegdyś położone na szlaku handlowym, przy znacznym oddziaływaniu ośrodków metropolitarnych - Wrocław, Kraków, Racibórz, rozwijały się również poprzez napływ osadników. Wpływ na charakter miasta miało także rolnictwo, rozwój cechów a w czasach późniejszych rozwój przemysłu. Ważnym czynnikiem, który wpłynęła na obecny wygląd miasta były destrukcyjne pożary oraz znaczne zniszczenia wojenne.

Stan techniczny poszczególnych obiektów architektury, ujętych w gminnej ewidencji zabytków jest zróżnicowany, choć ogólnie należy go określić jako dobry, a nawet wyróżniający na tle reszty województwa śląskiego. Wynika to co prawda i z tego, że niejednokrotnie zabudowa w znacznym stopniu została przekształcona. Zmiany dotyczą najczęściej: przekształceń w obrębie brył budynków (przybudówki i nadbudówki), zmian geometrii dachów, zmian w wystroju elewacji, m.in. w wyniku dociepleń, (np. pokrycie tynkiem oryginalnych surowych elewacji kamiennych lub ceglanych, likwidacja elementów wystroju i artykulacji ścian), zmiany w układzie i formie otworów okiennych, nowa stolarka nie zachowująca pierwotnych podziałów; zmiana pokryć dachowych.

Na stan niektórych obiektów, oprócz upływu czasu i niekorzystnego działania czynników atmosferycznych wpływ ma również bezmyślna, a czasem świadomie niszczyielska działalność ludzka. W przypadku tych budynków w pierwszej kolejności wymagane jest przeprowadzenie podstawowych remontów w celu uniknięcia ich dalszej degradacji.

Duży stopień zużycia budynków, ich wiek, niewystarczająca w stosunku do potrzeb wysokość środków finansowych przeznaczana przez lata na ich utrzymanie powodują liczne awarie, wymuszające przeprowadzenie doraźnych działań interwencyjnych i remontowych, umożliwiających ich funkcjonowanie i utrzymanie we względnie dobrym stanie technicznym, niekoniecznie jednak korzystnych dla estetyki i wartości historycznej obiektów. Długoletnie zaniedbania państwa w opiece nad zabytkami oraz niewystarczająca świadomość historyczna mieszkańców, spowodowały liczne straty w oryginalnej substancji zabytkowej. Niektóre obiekty zmodernizowano lub w znacznym stopniu przebudowano.

Mimo tych zjawisk, stałą troską władz miejskich Żor jest polepszanie stanu technicznego obiektów, ich modernizacja oraz dostosowywanie do rosnących wciąż standardów użytkowania. Dotyczy to nie tylko obiektów architektonicznych ale także dróg i zieleni.

Jeśli chodzi o stanowiska archeologiczne trzeba pamiętać, że oprócz już zidentyfikowanych, zawsze istnieje możliwość ujawnienia nowych faktów osadniczych. Należy więc wykazywać się ostrożnością przy prowadzeniu wszelkich robót ziemnych. Dla stanowisk i zabytków archeologicznych „szkodliwy” jest więc obecny boom inwestycyjny: budowa domów, dróg,

melioracje, wodociągi, itp. Zabytkom archeologicznym grozi również kradzież i wywóz za granicę, stanowią bowiem one coraz bardziej pożądane przez kolekcjonerów eksponaty.

W gminnej ewidencji zabytków figurują 243 obiekty, z których 162 pozycje to obiekty nieruchomości natomiast 81 to stanowiska archeologiczne. Spośród nich, z kolei, do rejestru zabytków województwa śląskiego wpisano 34 zabytki architektury oraz 1 stanowisko archeologiczne.

Z wizji przeprowadzonej w terenie można wyciągnąć następujące wnioski:

- najwięcej obiektów zabytkowych jest własnością prywatną i prawie wszystkie znajdują się w stanie zadowalającym,
- w niezłej kondycji znajdują się obiekty będące własnością komunalną,
- nienajlepiej prezentują się obiekty państwowe, choć liczbowo jest ich zdecydowanie najmniej,
- obiekty wyznaniowe są na ogół w stanie bardzo dobrym.

Obecnie (listopad 2016 r.) niewiele obiektów zabytkowych na obszarze gminy znajduje się w stanie daleko posuniętej dewastacji. Stan techniczny większości obiektów wpisanych do rejestru zabytków można określić jako dobry lub zadowalający. Zagrożone pozostają obiekty obecnie niezagospodarowane i nie użytkowane. Oczywistą przyczyną takiego stanu rzeczy jest brak środków finansowych na realizację remontów i zabezpieczeń. Nie jest to wyłącznie wynik zaniedbań i złości woli właścicieli.

Większość zabytków ruchomych to obiekty sztuki sakralnej. W tym przypadku mamy do czynienia nie tylko z zabezpieczeniem przed dalszą degradacją substancji zabytkowej, ale najczęściej administratorzy parafii idą dalej i we współpracy ze służbami konserwatorskimi starają się podjąć fachowej renowacji obiektów historycznych.

Poniżej przedstawiono w formie tabelarycznej zestawienie różnorodnych czynników, mogących mieć wpływ na aktualny stan dziedzictwa kulturowego, na perspektywy rozwoju ochrony i opieki nad dziedzictwem oraz na sposoby jego wykorzystania w życiu społeczno-gospodarczym regionu. Zestawienie ma formę analizy SWOT, nazywanej tak od pierwszych liter angielskich wyrazów wartościujących czynniki wpływające na opisywane sfery życia i mających odpowiedniki w polskich określeniach, użytych w poniższej tabeli (strengths – silne strony, weaknesses – słabe strony, opportunities – szanse, threats – zagrożenia).

Analizę SWOT można stosować do budowania planów strategicznych miasta a także do wypracowania priorytetowych kierunków działań dostosowanych do osiągnięcia zamierzonych celów. Poniżej zestawiono czynniki analizy dla miasta Żory, które mogą mieć wpływ na możliwości rewitalizowania dóbr kultury oraz ich ochronę.

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W ŻORACH	
mocne strony	słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • korzystne położenie miasta względem głównych szlaków komunikacyjnych oraz dobre połączenia z głównymi miastami województwa • zasoby dziedzictwa kulturowego o szczególnych wartościach (układ urbanistyczny miasta, mury obronne, dziedzictwo kulturowe wsi) • istniejący Park Krajobrazowy Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich • wielokulturowość regionu • dbałość mieszkańców o wygląd swoich miejscowości • objęcie całego miasta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego • opracowane w 2013 roku "Studium historyczno-konserwatorskie układu urbanistycznego miasta Żory", gminny program opieki nad zabytkami, gminna ewidencja zabytków • działalność Towarzystwa Miłośników Miasta Żory • możliwość inwestycji mieszkaniowych • bliskość ośrodków szkolnictwa wyższego – Gliwice, Katowice 	<ul style="list-style-type: none"> • zły stan części obiektów zabytkowych spowodowany brakiem bieżącej konserwacji i wykorzystywaniem niewłaściwych technologii przy remontach • zły stan bezpośredniego otoczenia niektórych obiektów zabytkowych na terenie miasta • nieuregulowana własność obiektów zabytkowych • niewystarczające zagospodarowanie istniejących tras turystycznych • niewykorzystywanie prawnych instrumentów ochrony zabytków, w tym ochrony zintegrowanej • niekorzystne wskaźniki demograficzne • niewystarczający poziom wiedzy mieszkańców o problemach ochrony środowiska kulturowego • negatywne nastawienie części właścicieli i użytkowników do ochrony zabytków postrzeganej nie jako szansa zachowania wspólnego dziedzictwa ale źródło represji i ograniczeń • niewystarczający udział mediów lokalnych w propagowaniu i promocji zabytków • niedostateczna świadomość środowisk inwestorskich i projektowych • niedostateczna ilość wykwalifikowanych służb konserwatorskich • brak społecznych opiekunów zabytków
szanse	zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • przynależność Żor do Związku Subregionu Zachodniego (m.in. możliwości wykorzystywania przynależności w dystrybucji funduszy strukturalnych Unii Europejskiej) • uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym • rewitalizacja zabytkowego układu urbanistycznego starego miasta w celu podtrzymania idei centrum kulturalnego i turystycznego z ukierunkowaną ofertą programową • sprecyzowany system dotacji z budżetu 	<ul style="list-style-type: none"> • konkurencja oraz skomplikowane i długotrwałe procedury w aplikowaniu o środki pozabudżetowe, w tym z funduszy strukturalnych UE i MF EOG • brak spójności przepisów prawnych związanych z ochroną zabytków • pogłębiająca się degradacja zabytków • brak realnych zachęt dla inwestorów prywatnych do inwestowania w zabytki oraz brak środków finansowych właścicieli obiektów na konserwację • nieuwzględnianie charakteru regionalnej architektury w nowych inwestycjach • nierealizowanie wytycznych konserwatorskich

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

<p>gminy do prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych</p> <ul style="list-style-type: none"> • zainteresowanie tradycją i folklorem • wykorzystanie położenia przy terenach „zielonych” i rekreacyjnych • zwiększenie dostępności informacji dla mieszkańców o możliwościach uzyskania dofinansowania dla inwestycji związanych z rewaloryzacją dóbr kultury • wzrost zainteresowania właścicieli obiektów zabytkowych pracami konserwatorskimi • działalność społecznych opiekunów zabytków, organizacji pozarządowych oraz prywatnych inwestorów, mecenasów • aktywizacja społeczności lokalnych • rozwijająca się aktywna turystyka związana z zabytkami • promocja walorów środowiska kulturowego z wykorzystaniem nowych technologii i mediów 	<ul style="list-style-type: none"> • kradzieże, akty wandalizmu • kolizja pomiędzy wymogami ochrony konserwatorskiej a polityką polegającą na wykonywaniu dociepleń elewacji obiektów zabytkowych niewłaściwymi metodami • samowolne, wynikające z braku egzekucji prawa, przekształcenie obiektów i zespołów zabudowy deprecjonujące ich wartości zabytkowe • ekspansja inwestycyjna na obszarach miasta • brak infrastruktury turystycznej przy obiektach zabytkowych i ich efektywnej promocji
---	--

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017–2020

Niniejszy program opieki nad zabytkami jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Żor i jest kontynuacją programu wyznaczonego na lata 2013 - 2016. Program obecny, tak jak poprzedni wyznacza w zamierzeniu cele, których realizacja powinna, m. in. doprowadzić w przyszłości do wzmocnienia wizerunku miasta, jako ciekawego pod względem kulturowym i turystycznym sąsiada największej polskiej aglomeracji. Z drugiej strony ideą nadrzędną programu jest wzmocnianie tożsamości kulturowej i tworzenie silnych związków mieszkańców z ich „małą ojczyzną”. Priorytety i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4-letni okres obowiązywania programu, który zakłada ich kontynuację w następnych okresach.

W programie obecnym postanowiono zachować priorytety programu z lat 2013 - 2016, "wykreślając" jedynie te zadania, które zdołano zrealizować w mijającym okresie, a których opis znajduje się w sprawozdaniu MKZ ze stopnia wykonania Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Żory na lata 2013 - 2016. Dodano natomiast działania, których realizacji powinny podjąć się władze samorządowe w okresie 2017 - 2020. Poniżej przytoczono ogólne założenia polityki Miasta w kwestii opieki nad dobrami kultury zaczerpnięte z opracowania z roku 2013, podkreślając ich aktualność w nadchodzącym czteroleciu :

- konsekwentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu gminnego poprzez wdrażanie niniejszego programu opieki
- opracowywanie i aktualizacja prawnych i merytorycznych podstaw ochrony oraz zasad finansowania i pozyskiwania środków na jej realizację
- zachowanie lokalnych walorów dziedzictwa kulturowego i zaadaptowanie ich do wymogów współczesnego miasta
- realizacja programu podnoszenia atrakcyjności śródmieścia, promowanie i propagowanie działań rewaloryzacyjnych zabudowy oraz otaczającej je przestrzeni
- rygorystyczna ochrona unikatowych wartości krajobrazu kulturowego miasta, w tym zachowanie jego charakterystycznych elementów zabytkowych i przyrodniczych
- umożliwienie i wspierania racjonalnego wykorzystania środków finansowych na ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych
- stymulowanie zasad partnerstwa publiczno-prywatnego na rzecz konserwacji, rewaloryzacji i zagospodarowania obiektów zabytkowych i przestrzeni układu urbanistycznego starego miasta

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

- wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz wspieranie powstawania inicjatyw z zakresu kultury
- wspieranie działań na rzecz tworzenia programów edukacyjnych mających na celu wzmocnienie lokalnej tożsamości oraz współodpowiedzialności mieszkańców za zasoby dziedzictwa kulturowego w mieście.

PRIORYTET I: REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO CZYNNIK ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO

kierunki działań	zadania
Rewitalizacja i odnowa starego miasta. Działania kompleksowe w skali urbanistycznej	<ul style="list-style-type: none"> • ocena stanu technicznego obiektów i określenie potrzeb w zakresie remontów i prac restauracyjnych; • świadome kształtowanie struktur przestrzennych w oparciu o przesłanki historyczne; • zmiana wyglądu starego miasta, zmiana jego oferty programowo-usługowej i turystycznej, odtwarzanie utraconych funkcji i wprowadzanie nowych jako wzbogacenia oferty turystycznej; • realizacja zadań w kwestii poprawy stanu utrzymania zabytków i obiektów oraz elementów małej architektury będących własnością gminy w ramach zadań własnych; • poprawa ładu przestrzennego centrum miasta; • współpraca w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego w zakresie realizowania i inicjowania działań na starym mieście; • zapewnianie środków w budżecie miasta na działania rewitalizacyjne oraz pozyskiwanie środków w ramach dostępnych funduszy krajowych i europejskich; • organizacja konkursów urbanistyczno-architektonicznych, poszukiwanie i pozyskiwanie nowych pomysłów na działania rewitalizacyjne obszaru; • propagowanie wartości historycznej obszaru Starówki wśród mieszkańców;

PRIORYTET II: ZAHAMOWANIE PROCESU DEGRADACJI ZABYTKÓW I DOPROWADZENIE DO POPRAWY STANU ICH ZACHOWANIA ORAZ ICH WYEKSPONOWANIE

kierunki działań	zadania
Rewitalizacja cennych obszarów - obszar pałacu i parku w Baranowicach	<ul style="list-style-type: none"> • remont obiektu wg opracowań projektowych (proponycja przeznaczenia w budżecie na rok 2017 kwoty 8.991.300,00 PLN na renowację pałacu wraz z budową parku rekreacyjno-sportowego); • zmiana funkcji obiektu - zaprojektowanie bogatej oferty popularyzującej obiekt, udostępnienie pałacu oraz parku dla celów turystycznych i kulturalnych; • przeprowadzenie prac rewitalizacyjnych parku (wycinki i pielęgnacja zieleni, odtworzenie alei i elementów małej architektury) • pozyskiwanie środków zewnętrznych na przeprowadzenie kompleksowego remontu założenia pałacowo-parkowego
Renowacja murów obronnych	<ul style="list-style-type: none"> • okresowa ocena stanu technicznego obiektów oraz bieżąca konserwacja • remont odcinków wg opracowań projektowych (projekt budżetu przewiduje kwotę 275.000,00 PLN na renowację murów obronnych); • realizacja fragmentów ścieżki rowerowo-piesznej pod murami obronnymi; • wykup pozostałych części odcinków od właścicieli prywatnych
Rewaloryzacja obiektów architektonicznych - pałacyk przy ul. Wodzisławskiej 111, pałacyk "Bies" przy ul. Kasztanowej, folwark przy ul. Brodeckiej/Świerkłańskiej	<ul style="list-style-type: none"> • okresowa ocena stanu technicznego obiektów; • zachęcanie właścicieli obiektów do przeprowadzenia remontów zgodnie z wymogami konserwatorskimi; • udzielenie dotacji właścicielom obiektów na prace konserwatorskie ze środków budżetowych miasta - projektowana zmiana uchwały RM w sprawie dotowania remontu obiektów zabytkowych nie będących własnością gminy (2017);

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

	<ul style="list-style-type: none"> • propagowanie wiedzy i zapoznanie właścicieli z możliwościami pozyskiwania funduszy na remonty obiektów we własnym zakresie;
Utrzymanie zabytkowych obiektów wyszczególnionych w GEZ	<ul style="list-style-type: none"> • wykonywanie bieżących prac konserwacyjnych i remontowych przez właścicieli obiektów zabytkowych; • odpowiednie utrzymywanie otoczenia ewidencyjnych obiektów zabytkowych przez właścicieli; • nadzór nad wyżej wymienionymi pracami przez Miejskiego Konserwatora Zabytków w Żorach
PRIORYTET III: BADANIA, DOKUMENTOWANIE I AKTUALIZACJA BAZ DANYCH DOTYCZĄCYCH ZABYTKÓW. NOWOCZESNE I SPRAWNE ZARZĄDZANIE ZASOBEM	
kierunki działań	zadania
Badania i dokumentowanie obiektów	<ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie badań i pozyskiwanie nowych informacji dotyczących obiektów zabytkowych, również we współpracy z muzeum i Towarzystwem Miłośników Miasta Żory; • okresowa ocena stanu technicznego zabytkowych obiektów ewidencyjnych; • dalsze opracowywanie ewidencyjnych kart obiektów zabytkowych oraz innej dokumentacji konserwatorskiej; • kontynuacja współpracy z instytucjami kultury i środowiskami naukowymi, inicjowanie i wspieranie prac naukowych, w tym magisterskich i doktorskich, poświęconych problematyce badania i zachowania zabytków; wspieranie publikacji w periodykach specjalistycznych; pozyskiwanie opracowań i inwentaryzacji dotyczących obiektów i obszarów zabytkowych; • wspieranie publikacji w periodykach specjalistycznych; pozyskiwanie opracowań i inwentaryzacji dotyczących obiektów i obszarów zabytkowych; • pozyskiwanie dokumentów i dokumentacji dot. obiektów zabytkowych
Aktualizacja gminnej bazy danych	<ul style="list-style-type: none"> • wprowadzanie pełnej, aktualnej informacji i dokumentacji fotograficznej dla obiektów ewidencyjnych do bazy danych SIT oraz Geoportalu; • wprowadzanie tras tworzonych ścieżek edukacyjnych do bazy danych SIT oraz Geoportalu ; • udostępnianie informacji i wykazów zabytkowych obiektów ewidencyjnych na stronach urzędowych;
Pozyskiwanie środków	<ul style="list-style-type: none"> • włączanie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zadań strategicznych i programów wynikających z koncepcji i planów rozwoju miasta; • opracowywanie i wspieranie programów i projektów umożliwiających pozyskiwanie środków na rewitalizację, konserwację i opiekę nad zabytkami w ramach funduszy i mechanizmów finansowych krajowych i zagranicznych;

PRIORYTET IV: ZWIĘKSZANIE ATRAKCYJNOŚCI ZABYTKÓW DLA POTRZEB SPOŁECZNYCH, TURYSTYCZNYCH	
kierunki działań	zadania
Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej w obszarach zabytkowych	<ul style="list-style-type: none"> • inicjowanie tworzenia bazy noclegowej i rekreacyjnej - powiązanie z rozwojem sektora usług; • tworzenie ścieżek turystycznych uwzględniających edukację historyczną i ekologiczną - stworzenie systemu e-informacji turystycznej;
Rozwój infrastruktury związanej z dziedzictwem kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> • utworzenie nowej siedziby Żorskiego Centrum Regionalnego • popularyzacja działalności muzeów, • tworzenie nowych placówek muzealno-ekspozycyjnych oraz miejsc i elementów edukacyjnych w zakresie historii miasta i

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

	dziedzictwa kulturowego <ul style="list-style-type: none"> • rewitalizacja obszarów parków i cmentarzy
PRIORYTET V: EDUKACJA W ZAKRESIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I JEGO OCHRONY. PROPAGOWANIE I PROMOCJA HISTORYCZNEJ SPUŚCIZNY I UDOSTĘPNIANIE OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH	
kierunki działań	zadania
Edukacja	<ul style="list-style-type: none"> • kontynuacja działań edukacyjnych nauczania wiedzy o historii miasta również w kontekście obszarów zabytkowych; • dalsze organizowanie konkursów; • udostępnianie zainteresowanym posiadanych materiałów i dokumentacji historycznej; • edukacja, kształtowanie pini publicznej oraz promocja idei ochrony dziedzictwa kulturowego w tym rozwój centrum regionalizmu; • promowanie tradycyjnych form i cech lokalnej architektury;
Popularyzacja	<ul style="list-style-type: none"> • wykorzystanie tradycji historycznej dla promocji miasta; • popularyzacja wiedzy o zabytkach poprzez wprowadzanie informacji o dziedzictwie miasta do ogólnodostępnej bazy internetowej; • wydawanie i wspieranie publikacji (folderów, przewodników) poświęconych zabytkom i historii regionu; • wspieranie organizacji i reklama w mediach elektronicznych tradycyjnych imprez związanych z dziedzictwem regionu;
PRIORYTET VI: DZIAŁANIA POBUDZAJĄCE AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ I INICJATYWĘ MIESZKAŃCÓW REGIONU WOKÓŁ IDEI WSPÓŁPRACY I ROZWOJU REGIONALNEGO W KONTEKŚCIE OBSZARÓW ZABYTKOWYCH	
kierunki działań	zadania
Działania wewnętrzne pobudzające aktywność i inicjatywę	<ul style="list-style-type: none"> • popularyzacja działań rewitalizacyjnych jako dobrej marki w celu zachęcenia społeczności do wspólnych działań w procesach rewitalizacyjnych; • prowadzenie konsultacji społecznych w celu poznania faktycznych potrzeb na terenach rewitalizowanych; • wspieranie inicjatyw lokalnych służących zachowaniu tradycji; • promocja działań społecznych w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego; • powoływanie, w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, społecznych opiekunów zabytków;

VIII. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY

Zadania określone w poprzednim rozdziale będą realizowane za pomocą następującego instrumentarium, którego podstawę stanowią obowiązujące przepisy prawne:

— *instrumenty prawne* – wynikające z przepisów ustawowych (m.in.: wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków, uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powoływanie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, itp.);

— *instrumenty finansowe* (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków, inne subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych);

— *instrumenty koordynacji* (oddziałujące m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z innymi jednostkami samorządowymi, z organizacjami wyznaniowymi, z właścicielami zabytków);

— *instrumenty społeczne* (w sferze działania samorządu, m.in.: systemy szkoleń, doszkalaćcie profesjonalne, interdyscyplinarny model pracy; w sferze budowania powiązań między władzami samorządowymi a społeczeństwem: system konsultacji i dyskusji publicznych, działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami pozarządowymi);

— *instrumenty kontrolne* (m.in. weryfikacja GEZ, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, monitoring realizacji GPOnZ).

IX. MONITOROWANIE REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY

Obowiązek prowadzenia kontroli stanu realizacji Programu Opieki nad Zabytkami wynika z art. 87 ust. 5 i 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Zgodnie z cytowaną ustawą władza samorządowa ma obowiązek sporządzenia sprawozdania ze stanu realizacji *Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Żory na lata 2017–2020* i przedstawić je Radzie Miasta w cyklu dwuletnim (*monitoring mid-term i monitoring ex post*).

Celem monitoringu jest zbieranie i analiza informacji dotyczących realizacji programu na każdym etapie wdrażania. Proces monitorowania polega na przyglądaniu się zmianom, jakie zachodzą w wyniku realizacji celów programu przez zdefiniowane w nim kierunki działań, na analizie zebranych danych i opracowaniu sprawozdań. Stanowi on podstawę oceny uzyskanych efektów oraz podejmowania ewentualnych inicjatyw korygujących i propozycji zmian.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki będą następujące:

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego miasta:

- poziom (w %) wydatków budżetu miasta na ochronę i opiekę nad zabytkami będącymi własnością gminy,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przez pozostałe podmioty właścicielskie przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi,
- liczba spotkań mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontowania obiektów zabytkowych,
- wysokość dofinansowań gminy do remontów rejestrowych obiektów zabytkowych nie będących własnością gminy,
- sposoby i formy informowania o możliwościach uzyskania dotacji na zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- kontrole przestrzegania prawa budowlanego w zakresie walki z samowolą budowlaną,

liczba oznakowanych obiektów zabytkowych.

W ramach priorytetu II: Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania oraz ich wyeksponowanie :

- ilość remontów zabytków będących własnością gminy,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

- liczba spotkań mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontowania obiektów zabytkowych,
- wysokość dofinansowań gminy do remontów rejestrowych obiektów zabytkowych nie będących własnością gminy,
- sposoby i formy informowania o możliwościach uzyskania dotacji na zadania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

kontrole przestrzegania prawa budowlanego w zakresie walki z samowolą budowlaną,

W ramach priorytetu III: Badania, dokumentowanie i aktualizacja baz danych dotyczących zabytków. Nowoczesne i sprawne zarządzanie zasobem:

- liczba prac badawczych dotyczących obiektów zabytkowych,
- liczba prac dokumentacyjnych podjętych we współpracy z wykwalifikowaną kadrą naukową,
- poziom uzyskanych zewnętrznych środków finansowych, w tym również uzyskanych z programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba zaktualizowanych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających zapisy gminnej ewidencji zabytków,
- poziom stanu technicznego obiektów eidencyjnych,
- stan informacji i wykazów obiektów zabytkowych na stronach urzędu miasta.

W ramach priorytetu IV: Zwiększanie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych:

- poziom inwestycji związanych z budową lub adaptacją obiektów przeznaczonych na bazę noclegową i rekreacyjną,
- ilość utworzonych ścieżek turystycznych uwzględniających edukację historyczną,
- liczba oznakowanych obiektów zabytkowych.

W ramach priorytetu V: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego i jego ochrony. Propagowanie i promocja historycznej spuścizny i udostępnianie obiektów zabytkowych:

- liczba i rodzaj zrealizowanych konkursów, wystaw, kiermaszy, festynów, rajdów z dziedzictwem kulturowym w tle,
- sposób wprowadzenia kwestii dziedzictwa kulturowego regionu do systemu edukacji szkolnej,
- liczba wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, map, przewodników) związanych z historią i dziedzictwem kulturowym gminy,
- sposoby nagradzania właścicieli zabytków za najlepiej przeprowadzony remont,
- sposoby i zakres współpracy z mediami w celu promocji zabytkowego zasobu gminy,

- ilość inicjatyw obywatelskich na niwie ochrony dziedzictwa kulturowego (stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, sposoby ich współpracy z samorządem),
- liczba prelekcji oraz imprez popularyzatorskich dla lokalnej społeczności na temat najcenniejszych wartości lokalnego dziedzictwa kulturowego,
- przeprowadzone konkursy na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W ramach priorytetu VI: Działania pobudzające aktywność społeczności lokalnej i inicjatywę mieszkańców regionu wokół idei współpracy i rozwoju regionalnego w kontekście obszarów zabytkowych:

- liczba przeprowadzonych konsultacji społecznych w celu poznania rzeczywistych potrzeb na terenach rewitalizowanych,
- ilość inicjatyw służących zachowaniu tradycji,
- liczba społecznych opiekunów zabytków.

X. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami oraz ochronę dziedzictwa kulturowego realizuje się w Polsce ze środków prywatnych (osoby fizyczne, fundacje, osoby prawne, kościoły) i publicznych (budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli). Zasadniczo obowiązek utrzymania obiektów zabytkowych spoczywa na właścicielach i użytkownikach tych obiektów.

Finansowanie zabytków z budżetu państwa odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dotacje są realizowane poprzez corocznie organizowane nabory wniosków¹. Dofinansowanie udzielane jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. Beneficjentami mogą być osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego, inne jednostki organizacyjne, będące właścicielami bądź posiadaczami zabytku wpisanego do rejestru lub posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Dotacje **Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**. Jedną z kompetencji WKZ jest udzielanie dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków województwa. Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela rokrocznie dotacji na takie prace prowadzone na terenie województwa śląskiego. Zasady udzielania dotacji określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. , poz. 399). Wniosek należy złożyć do 28 lutego roku, w którym ma być udzielona dotacja na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone lub do 30 czerwca roku, w którym dotacja ma być udzielona na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłosił programy, w ramach których w latach 2014–2017 będą finansowane zadania z zakresu kultury. Wśród nich znalazł się **program Dziedzictwo Kulturowe**, w ramach którego zakreślono następujące, objęte dotacjami priorytety:

1. *Ochrona zabytków*. w którym dofinansowanie może dotyczyć prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;

2. *Wspieranie działań muzealnych*.

¹ zasady udzielania dotacji i obszerny katalog prac, na które mogą zostać przyznane środki finansowe przedstawia art. 77 Ustawy

3. *Kultura ludowa i tradycyjna*. Dofinansowaniu mogą podlegać następujące rodzaje zadań:

- edukacyjne, w tym warsztaty, kursy i szkolenia dotyczące zagadnień szeroko pojętej kultury ludowej, w tym niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- z zakresu szeroko pojętej animacji kulturowej i społecznej prowadzonej w oparciu o niematerialne dziedzictwo kulturowe, wspomagających lokalne społeczności w twórczych działaniach nawiązujących do miejscowych tradycji;
- publikacje książkowe z zakresu dziedzictwa kultury ludowej;
- prace dotyczące dokumentacji, archiwizacji i udostępniania unikalnych zjawisk z zakresu dziedzictwa kultury ludowej, w tym sztuki i rękodzieła ludowego, gwary, muzyki, tańca, śpiewu, obrzędowości, obyczajowości;
- popularyzujące unikalne i żywe elementy kultury ludowej, w tym konkursy, przeglądy, festiwale sztuki i rękodzieła ludowego;
- dotyczące ochrony architektury regionalnej;
- działania o charakterze artystycznym, inspirowanych tradycyjną twórczością ludową;
- projekty badawcze i popularyzatorskie z zakresu antropologii kulturowej, etnologii i etnografii.

W 2016 r. ogłoszono, że w ramach tego priorytetu będzie realizowane nowe zadanie – "Mistrz tradycji", którego celem jest wspieranie procesu transmisji międzypokoleniowej w obrębie danej wspólnoty kulturowej przejawiającego się w bezpośrednim międzyludzkim przekazie wiedzy, umiejętności, funkcji.

4. *Ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą*.

5. *Ochrona zabytków archeologicznych*. Dotacja może obejmować:

- ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

6. *Miejsca Pamięci Narodowej*. Celem priorytetu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również dotacje na badania archeologiczne, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań².

Na stronach internetowych ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego www.mkidn.gov.pl, znajdują się wyczerpujące informacje na temat programów operacyjnych i zasad przyznawania dotacji na ich realizację.

Minister Nauki, na zasadach określonych w przepisach o regułach finansowania nauki, może także przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych³.

Inne fundusze państwowe. Ważna rola przypada **Narodowemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**⁴, ze środków którego dofinansowuje się, m.in., prace konserwatorskie przy zabytkowych założeniach parkowych. Wnioski o dofinansowanie zadań ze środków Funduszu można składać w dowolnym terminie. Jednym z kryterium selekcji jest „Ochrona przyrody oraz krajobrazu i leśnictwo – zachowanie cennych elementów przyrody oraz krajobrazu przez przywracanie walorów zabytkowym założeniom parkowym, pałacowo-ogrodowym i ogrodów”.

Remonty obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków wspomagane mogą być także dotacjami krajowego **Funduszu Kościelnego** (dotacje nie obejmują zabytkowego wyposażenia wnętrza), który usytuowany jest w strukturze Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Dotacje z Funduszu Kościelnego przyznawane są na wniosek osób prawnych, kościołów i innych związków wyznaniowych lub z inicjatywy własnej

² zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

³ art. 83 Ustawy: Na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach.

⁴ Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) – publiczna instytucja finansowa, działająca od 1989 r., najpierw jako fundusz celowy, a od 2010 – jako państwowa osoba prawna. Głównym celem działania jest udzielanie finansowego wsparcia przedsięwzięciom służącym ochronie środowiska i gospodarce wodnej. NFOŚiGW wraz z 16 niezależnymi (podlegającymi samorządom wojewódzkim) wojewódzkimi funduszami stanowią trzon polskiego systemu finansowania przedsięwzięć służących ochronie środowiska, wykorzystujący środki krajowe jak i zagraniczne. Podstawy prawne działalności NFOŚiGW określają artykuły 400 – 411a ustawy z dnia 27 kwietnia Prawo ochrony środowiska z 2001 (Dz. U. z 2013 r. poz. 1232 r. (z późn. zmianami))

Zarządu Funduszu Kościelnego. Przy podejmowaniu decyzji o przyznaniu dotacji zarząd korzysta z opinii przedstawicieli, jakie przy funduszu mogą tworzyć osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych oraz bezpośrednio władz kościelnych.

Finansowanie ochrony zabytków w Polsce odbywa się przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej. Strona internetowa <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/> dostarcza aktualnych informacji na temat **europejskich funduszy strukturalnych** i działających w ich ramach programów rozwojowych, dotyczących wszystkich aspektów życia społeczno-gospodarczego. W latach 2014–2020 w ramach funduszy strukturalnych będą działały następujące programy rozwojowe:

- Infrastruktura i Środowisko.

Zawarta w programie, VIII oś Priorytetowa: „*Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury*” ma na celu ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego, a także rozwój zasobów kultury. W ramach priorytetu będzie można realizować projekty przede wszystkim z zakresu zachowania dziedzictwa kulturowego: renowacji zabytków wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych, zabytkowych parków i ogrodów. Ponadto, dofinansowanie będą mogły uzyskać projekty mające na celu przebudowę czy rozbudowę instytucji kultury oraz szkół i uczelni artystycznych z przeznaczeniem ich na cele kulturalne.

- Inteligentny Rozwój.
- Wiedza. Edukacja. Rozwój.
- Polska Cyfrowa.
- Polska Wschodnia.
- Europejska Współpraca Terytorialna i Europejski Instrument Sąsiedztwa.
- Pomoc Techniczna.
- Regionalne Programy Operacyjne.

Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Śląskiego 2014-2020 przewiduje w ramach piątego priorytetu inwestycyjnego wsparcie finansowe dla następujące przedsięwzięć:

- inwestycje obejmujące prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane dotyczące zabytków nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego;
- prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane dotyczące obiektów przynależnych do Szlaku Zabytków Techniki;
- obiekty przeznaczone na cele kulturalne.

Środki samorządowe. Samorządy lokalne mają możliwość dofinansowywania prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych na swoim terenie. Taką możliwość stwarza art. 81 Ustawy. Sposób i zasady udzielania dotacji określone są uchwałami przyjmowanymi przez organ stanowiący jednostki samorządowej.

Z budżetu województwa udzielane mogą być dotacje celowe na realizację zadań w związku z prowadzonymi pracami konserwatorskimi, restauratorskimi lub robotami budowlanymi przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na obszarze województwa opolskiego, posiadającym istotne znaczenie kulturowe. O dotację celową w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami może ubiegać się osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac, które wnioskodawca zamierza wykonać w roku złożenia wniosku. Podstawą udzielenia dotacji jest wniosek o jej przyznanie.

Środki prywatne. Istotnym źródłem finansowania opieki nad zabytkami mogą być **środki pozyskane od firm, fundacji, czy stowarzyszeń lub osób prywatnych**. Stosunkowo niewielki stopień wykorzystania tego źródła dla wspomaganiania zadań publicznych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego może znacząco wzrosnąć dzięki zasadom partnerstwa publiczno-prywatnego.

Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej. Jedną z dziedzin, będących w kręgu zainteresowania Fundacji jest ochrona i zachowanie wspólnego dziedzictwa kulturowego. O dotacje mogą ubiegać podmioty posiadające osobowość prawną. W swojej działalności dotacyjnej FWPN określiła kilka priorytetów. Jeden z nich zatytułowany został: *Spoleczeństwo, gospodarka, środowisko*. Obejmuje on Projekty dotyczące aktualnej tematyki, istotnych problemów związanych z funkcjonowaniem społeczeństwa, gospodarki i ochroną środowiska w Polsce, Niemczech, UE ewent. w wybranych krajach czy regionach. Projekty mające wpływ na rozwój społeczeństwa obywatelskiego, w tym projekty realizowane w ramach partnerskiej współpracy samorządów lokalnych, także związane z kulturą i wspólnym dziedzictwem. Szczegółowe informacje znajdują się na stronie fundacji: www.fwpm.org.pl.

XI. REALIZACJA PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Cele określone w Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Żory na lata 2017 - 2020 będą osiągnięte poprzez:

- wspólne działania władz Miasta z Ministerstwem Kultury, Urzędem Marszałkowskim Województwa Śląskiego, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, władzami kościelnymi oraz innymi jednostkami samorządu terytorialnego na zasadach porozumień, umów, wspólnych podmiotów,
- stosowanie instrumentów finansowych / dotacje, prowadzenie instytucji, nagrody, zachęty, itp./,
- funkcje programowe / programy lokalne i projekty, kontrakty, itp. /
- inne działania stymulujące.

Dla koordynacji działań PROGRAMU podjęte zostaną czynności zmierzające do utworzenia przy Prezydencie Miasta Żory, w ramach struktur organizacyjnych Urzędu Miejskiego, zespołu koordynującego i/lub doradczego składającego się z osób kompetentnych i związanych z działaniami na rzecz ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego i ochrony środowiska, oraz związanych z kulturą, turystyką, edukacją i promocją realizującego poszczególne zadania wynikające z ustaleń GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI a przede wszystkim zespołu koordynującego prace rewitalizacyjne na obszarze Starego Miasta.

Tylko kompleksowe i całościowe podjęcie do wskazanych działań przyniesie znaczący efekt.

Uruchomienie podanych instrumentów wymaga od władz gminy oraz społeczności lokalnej inicjatywy podjęcia konkretnych działań prowadzonych w wielu strefach działalności, w tym:

- wykorzystanie istniejących przepisów prawnych związanych z ochroną zabytków w celu przygotowania efektywnej polityki ochrony środowiska kulturowego w mieście,
- wykorzystywanie regionalnych programów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla realizacji gminnego programu
- pozyskiwanie wszelkich dostępnych źródeł finansowania opieki nad zabytkami i realizacji zadań określonych w tym programie,
- włączanie problematyki związanej z opieką nad zabytkami do opracowań planistycznych związanych z zagospodarowaniem przestrzennym miasta,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

- tworzenie opracowań planistycznych odpowiednich do potrzeb ochrony zabytków a także sporządzanie analiz i oceny skutków wpływu planowanych działań inwestycyjnych na środowisko kulturowe miasta,
- koordynowanie działań prowadzonych w stosunku do środowiska kulturowego na terenie miasta,
- pozyskanie poparcia społecznego dla działań związanych z ochroną zabytków i opieką nad nimi,
- prowadzenie monitoringu zmian w zakresie środowiska kulturowego,
- efektywne zarządzanie programem.

POMOC ZE ŚRODKÓW WŁASNYCH DLA WŁAŚCICIELI OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH W ZAKRESIE FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI:

Dotacje dla właścicieli obiektów zabytkowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków będą przyznawane zgodnie z zasadami określonymi w Uchwale nr 444/XLI/09 Rady Miasta Żory z dnia 25.11.2009 r. określającej „Zasady i tryb postępowania, udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dla obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków”

Po uchwaleniu GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI miasto podejmie próbę umożliwienia wypracowania zasad i możliwości udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach znajdujących się w obszarze rejestrowego układu urbanistycznego Starego Miasta a nie posiadających samodzielnego wpisu do rejestru. Wiele budynków w tym rejonie jest w złym stanie technicznym a ich rozproszona własność utrudnia zrealizowanie dużych prac remontowych. Wygląd i stan techniczny powyższych obiektów ma zasadniczy wpływ na wygląd przestrzeni publicznych starówki.

DZIAŁANIA W ZAKRESIE ODNOWY ZABYTKÓW BĘDĄCYCH WŁASNOŚCIĄ GMINY

- wykonanie niezbędnej dokumentacji technicznej, konserwatorskiej, budowlanej niezbędnej do uzyskania wymaganych pozwoleń i decyzji,
- finansowanie prac remontowych, robót budowlanych i prac konserwatorskich przy zabytkach będących własnością gminy,

- poszukiwanie zewnętrznych źródeł finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach będących własnością gminy.

EDUKACJA I PROMOCJA ZABYTKÓW NA TERENIE ŻOR

- oznakowanie kierunków dróg i szlaków prowadzących do obiektów zabytkowych, szczególnie umieszczenie informacji o obiektach zabytkowych znajdujących się w mieście przy głównych drogach prowadzących przez miasto.
 - promocja miasta na zewnątrz,
 - promocja wszelkich działań rewitalizacyjnych wewnątrz, jako dobrych praktyk w dziedzinie ochrony obszarów zabytkowych,
 - ustalenie z właścicielami niektórych obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania w celach edukacyjnych, badawczych (w razie potrzeby),
 - działalność oświatowo – kulturalna
 - włączenie problematyki związanej z promocją i ochroną dziedzictwa kulturowego gminy do zajęć szkolnych, np. zajęcia w terenie,
- kontynuacja i rozszerzanie prowadzonych w mieście działań edukacyjnych.

XII. POSTANOWIENIA KOŃCOWE

1. Gminny Program Opieki nad Zabytkami przyjmuje Rada Miasta, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
2. Realizacja Programu poddana będzie ocenie Rady Miasta po upływie dwóch oraz czterech lat od jego uchwalenia.
3. Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest ogłaszany w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym.

W sprawach nie uregulowanych w programie mają zastosowanie obowiązujące przepisy prawa.

MATERIAŁY WYKORZYSTANE W TEKŚCIE

1. Akty prawa miejscowego gminy Żory - Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego, 2011.
2. Programy i strategie gminne: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego z 2014 r, projekt Strategia Rozwoju Żor., aut. K. Wraga, projekt Programu Rozwoju Lokalnego, 2016; Aktualizacja Programu Ochrony Środowiska dla Gminy Izbicko na lata 2013-2016 z perspektywą na lata 2017-2020.
3. Gminna Ewidencja Zabytków dla Miasta Żory, opr. MKZ, 2015.
4. Gminne Programy Opieki nad Zabytkami miasta Żory: Gminny Program Opieki nad Zabytkami na terenie Żor na lata 2008-2012., Prac. ABAKUS, Chorzów 2007, Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Żory na lata 2013-2016., Żory 2012
5. Program Opieki Nad Zabytkami Województwa Śląskiego na lata 2014–2017., opr. zesp. Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach pod. kier. M. Walker, Katowice 2014
6. Materiały udostępnione w Śląskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Katowicach: karty ewidencyjne architektury i budownictwa, karty ewidencyjne zabytków ruchomych, karty ewidencyjne cmentarzy, itp.
7. F. TRIEST, Topographischen Handbuch von Oberschlesien., 1865, S. 805.
8. A.WELTZEL, Geschichte der Stadt Sohrau in Ober-Schlesien., Sohrau 1888
9. Historia miasta Żory na Górnym Śląsku: z dokumentów i akt urzędowych., A. Weltzel; [tł. z niem. Z. Krakowczyk i in.]. Żory, 1997
10. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce., T. VI, z. 11: powiat rybnicki., Warszawa 1964.
11. B. CIMAŁA, Żory. Zarys dziejów., Żory 1997
12. Internet: strony internetowe UM Żory i żorskich instytucji kultury: Muzeum Miejskiego, MOK-u, MBP oraz Muzeum Ognia; inne strony internetowe, m.in.: www.wikipedia.pl, <http://www.herder-institut.de/bildkatalog>, <http://igrek.amzp.pl/>, www.fotopolska.eu.
13. Materiały autorów (rozdziały I-IV), zebrane i zaktualizowane w wyniku przeglądu treści własnych opracowań z roku 2016.

ANEKS

do

Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Żory

NA LATA 2017–20

ŻORY 2016

ZALĄCZNIK NR 1
**OBIEKTY NIERUCHOME FIGURUJĄCE W REJESTRZE
ZABYTKÓW**

l. p.	obiekt	adres	nr rejestru zabytków
1.	Układ urbanistyczny miasta Żory	ul. Męczenników Oświęcimskich, Dolne Przedmieście, Biskupa, Ogrodowa	A/585/66 16.02.1966
2.	Mury obronne	Pomiędzy ulicami: Męczenników Oświęcimskich, Dolne Przedmieście, Garncarska, Bramkowa, Ogrodowa	A/574/66 16.02.1966
3.	Budynek mieszkalny	ul. Bramkowa 1	A/280/09
4.	Budynek administracyjno-usługowy, ob. siedziba Miejskiego Domu Kultury	ul. Dolne Przedmieście 1	A/169/06 Z 20.02.2006
5.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Dolne Przedmieście 5	A/170/06
6.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Dworcowa 1	A/584/66 16.02.1966
7.	Budynek mieszkalny "Willa Szczepanów", ob. szkoła muzyczna, wraz z parkiem i ogrodzeniem	ul. Dworcowa 6	A/174/06 Z 20.02.2006
8.	kościół par. św. św. Filipa i Jakuba	ul. Garncarska 16	A/573/66 16.02.1966
9.	Probostwo kośc. par. św. św. Filipa i Jakuba	ul. Garncarska 16	A/575/66 16.02.1966
10.	Kościół ewangelicko-augsburski	ul. Kościuszki/Nowa/Osińska	A/98/03
11.	Probostwo par. ewang.-augsburskiej	ul. Kościuszki/Nowa/Osińska	A/98/03
12.	Budynek mieszkalny "Willa Haeringa" wraz z oficyną, ogrodem, altaną oraz ogrodzeniem, ob. muzeum	ul. Męczenników Oświęcimskich 32, ob. ul. Muzealna 1	A/171/06
13.	Budynek mieszkalny	ul. Murarska 11	A/586/66
14.	Budynek mieszkalny	ul. Murarska 13	A/587/66
15.	Budynek mieszkalny	ul. Murarska 19	A/588/66
16.	Budynek mieszkalny	ul. Murarska 35	A/590/66
17.	Budynek mieszkalny	ul. Murarska 37	A/591/66
18.	Kaplica	ul. Rybnicka/ul. Wiejska	A/365/12
19.	Budynek mieszkalny	ul. Rynek 1	A/500/56
20.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Rynek 12	A/576/66
21.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Rynek 23	A/577/66
22.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 4	A/604/66
23.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 6	A/592/66
24.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 9	A/593/66
25.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 12	A/1547/94
26.	Budynek mieszkalny	ul. Szeroka 7	A/578/66
27.	Budynek mieszkalny	ul. Szeroka 7a	A/172/06
28.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeroka 12	A/579/66
29.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeroka 14	A/580/66

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

30.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeroka 16	A/581/66
31.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeroka 20	A/582/66
32.	Kaplica architektoniczna, figura św. Jana Nepomucena	ul. Szkolna 42	A/479/2016 B/318/2016
33.	Dwór, dz. Rogoźna	ul. Wodzisławska 111	A/1551/94
34.	Pałac, dz. Baranowice	ul. Zamkowa	A/542/66
35.	Park przypałacowy*	ul. Zamkowa/ul. Lipowa	A/484/2016

* postuluje się wpisanie parku do gminnej ewidencji zabytków

ZAŁĄCZNIK NR 2

OBIEKTY FIGURUJĄCE W GMINNEJ EWIDENCJI
ZABYTKÓW

l. p.	obiekt	adres	nr rejestru zabytków
1.	Układ urbanistyczny miasta Żory	ul. Męczenników Oświęcimskich, Dolne Przedmieście, Biskupa, Ogrodowa	A/585/66 16.02.1966
2.	Mury obronne	Pomiędzy ulicami: Męczenników Oświęcimskich, Dolne Przedmieście, Garncarska, Bramkowa, Ogrodowa	A/574/66 16.02.1966
3.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Biskupa 2	
4.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Biskupa 40	
5.	Krzyż	ul. Boryńska 6	
6.	Budynek dawnej fabryki rowerów	ul. Boryńska 7	
7.	Budynek mieszkalny	ul. Bramkowa 1	A/280/09
8.	Budynek mieszkalny	ul. Bramkowa 6	
9.	Dwór i folwark	ul. Brodecka 16, ul. Świerkłańska	
10.	Zespół zabudowy ceglanej	ul. Brzozowa 1a, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 15	
11.	Budynek mieszkalny	ul. Chopina 4	
12.	Cmentarz wyznania mojżeszowego Park kulturowy	ul. Cmentarna	Uchwała RM Żory nr 267/XXII/04 24.06.2004
13.	Budynek mieszkalny	ul. Dębowa 13	
14.	Krzyż	ul. Dębowa/Miarki	
15.	Gospoda z zajazdem oraz sala widowiskowa	ul. Dolne Przedmieście 1	A/169/06 Z 20.02.2006
16.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Dolne Przedmieście 2	
17.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Dolne Przedmieście 5	A/170/06
18.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Dworcowa 1	A/584/66 16.02.1966
19.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Dworcowa 5	
20.	Budynek mieszkalny "Willa Szczepanów", ob. szkoła muzyczna	ul. Dworcowa 6	A/174/06 Z 20.02.2006
21.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Dworcowa 7	
22.	Budynek mieszkalny "Willa Nerlichów"	ul. Dworcowa 8	
23.	Budynek usługowy	ul. Dworcowa 9	
24.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Dworcowa 11	
25.	Budynek mieszkalny-willa	ul. Dworcowa 12	
26.	Budynek mieszkalny	ul. Dworcowa 31	
27.	Budynek mieszkalny	ul. Dworcowa 33	
28.	Budynek dworca PKP	ul. Dworcowa 35	
29.	Budynek mieszkalny	ul. Fabryczna 8	
30.	Krzyż kamienny	ul. Folwarecka/Pałki	
31.	Budynek mieszkalny	ul. Garncarska 5	
32.	kościół par. św. św. Filipa i Jakuba	ul. Garncarska 16	A/573/66 16.02.1966

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

33.	Probostwo kość. par. św. św. Filipa i Jakuba	ul. Garncarska 16	A575/66 16.02.1966
34.	Krzyż-Boża Męka	ul. Garncarska 16	
35.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Garncarska 26	
36.	Krzyż kamienny	ul. Główna 60	
37.	Kaplica architektoniczna	ul. Główna	
38.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Górne Przedmieście 2	
39.	Krzyż kamienny-Pasja	ul. Graniczna	
40.	Dworek "Bies"	ul. Kasztanowa 15	
41.	Kaplica architektoniczna	ul. Kasztanowa/Tęczowa	
42.	Cmentarz (nieczynny)	ul. Klimka-Garncarska-Męczenników Oświęcimskich	
43.	Krzyż pokutny	ul. Garncarska-Męczenników Oświęcimskich	
44.	Krzyż kamienny	ul. Kłokocińska/Wodzislawska	
45.	Budynek mieszkalny	ul. Koszarowa 1-3	
46.	Budynek mieszkalny	ul. Koszarowa 4	
47.	Synagoga, ob. kino	ul. Kościuszki 3	
48.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Kościuszki 12-14	
49.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Kościuszki 18	
50.	Krzyż kamienny	ul. Kościuszki 18	
51.	Kamienica mieszkalna "Bajglówka"	ul. Kościuszki 22	
52.	Krzyż kamienny	ul. Kościuszki 77-79	
53.	Dworzec PKP, dz. Baranowice	ul. Kościuszki 105	
54.	Krzyż kamienny	ul. Kościuszki/Wyjazdowa	
55.	Kościół ewangelicko-augsburski	ul. Kościuszki/Nowa/Osińska	A/98/03
56.	Probostwo par. ewang.-augsburskiej	ul. Kościuszki/Nowa/Osińska	A/98/03
57.	Układ urbanistyczny kościoła ewangelickiego	ul. Kościuszki/Nowa/Osińska	
58.	Krzyż kamienny	ul. Kościuszki 104-108 DK 81	
59.	Garnizon wojskowy, ob. budynek usługowo-handlowy	ul. Męczenników Oświęcimskich 28a	
60.	Budynek mieszkalny willa "Haeringa" oraz altana, ob. muzeum	ul. Męczenników Oświęcimskich 32, ob. ul. Muzealna 1	A/171/06
61.	Budynek mieszkalny	ul. Męczenników Oświęcimskich 44	
62.	Budynek mieszkalny	ul. Miarki 6	
63.	Budynek mieszkalny	ul. Miarki 13	
64.	Budynek mieszkalny	ul. Miarki 17	
65.	Budynek mieszkalny	ul. Mikołowska 2	
66.	Budynek mieszkalny	ul. Mikołowska 4	
67.	Budynek mieszkalny	ul. Mikołowska 7,7a	
68.	Budynek mieszkalny	ul. Mikołowska 15	
69.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Mikołowska 20	
70.	Budynek mieszkalny, d. leśniczówka	ul. Mikołowska 37	
71.	Budynek mieszkalny	ul. Moniuszki 24-24a	
72.	Budynek mieszkalny	ul. Moniuszki 26	
73.	Budynek mieszkalny	ul. Moniuszki 28-28d	
74.	Budynek mieszkalny	ul. Murarska 1	
75.	Budynek mieszkalny	ul. Murarska 11	A/586/66
76.	Budynek mieszkalny	ul. Murarska 13	A/587/66
77.	Budynek mieszkalny	ul. Murarska 19	A/588/66
78.	Budynek mieszkalny	ul. Murarska 35	A/590/66

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

79.	Budynek mieszkalny	ul. Murarska 37	A/591/66
80.	Kaplica architektoniczna	ul. Murarska	
81.	Budynek mieszkalny	ul. Piaskowa 4	
82.	Budynek mieszkalny	ul. Piaskowa 6	
83.	Budynek mieszkalny	ul. Piaskowa 10	
84.	Budynek mieszkalny	ul. Piaskowa 12	
85.	Budynek aresztu, ob. budynek mieszkalny	ul. Powstańców 2-2a	
86.	Budynek mieszkalny	ul. Pszczyńska 2-4-6	
87.	Budynek mieszkalny	ul. Pszczyńska 9	
88.	Krzyż kamienny	ul. Pszczyńska/Biskupia	
89.	Krzyż kamienny	ul. Pszczyńska/Zostawa	
90.	Krzyż kamienny	ul. Pszczyńska	
91.	Krzyż kamienny	ul. Pszczyńska/Kleszczowska	
92.	Krzyż kamienny	ul. Pukowca 41	
93.	Krzyż kamienny	ul. Pukowca 60	
94.	Krzyż-Boża Męka	ul. Pukowca 63	
95.	Krzyż kamienny	ul. Reja/Włociańska	
96.	Park (pocmentarny)	ul. Rybnicka	
97.	Budynek młyna zbożowego	ul. Rybnicka	
98.	Klasztor sióstr Boromeuszek	ul. Rybnicka 17	
99.	Krzyż kamienny	ul. Rybnicka 64	
100.	Kapliczka NMP	ul. Rybnicka 157	
101.	Budynek mieszkalny	ul. Rybnicka 169	
102.	Budynek mieszkalny	ul. Rybnicka 224	
103.	Krzyż kamienny	ul. Rybnicka 224	
104.	Budynek usługowo-mieszkalny, świetlica	ul. Rybnicka 249/Wiejska 1	
105.	Kaplica architektoniczna	ul. Rybnicka/Wiejska	A/365/12
106.	Kolumna św. Jana Nepomucena	Rynek	
107.	Kamienica mieszkalno-usługowa	ul. Rynek 1	A/500/56
108.	Kamienica mieszkalno-usługowa	ul. Rynek 2	
109.	Kamienica mieszkalno-usługowa	ul. Rynek 3	
110.	Ratusz, ob. budynek użyteczności publicznej	ul. Rynek 9	
111.	Kamienica mieszkalno-usługowa	ul. Rynek 10	
112.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Rynek 12	A/576/66
113.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Rynek 23	A/577/66
114.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Rynek 24	
115.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Rynek 25	
116.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Rynek 26	
117.	Kaplica architektoniczna	ul. Starowiejska	
118.	Bunkier elem. syst. warownego G. Śląsk	ul. Szczekowicka	
119.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 4	A/604/66
120.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 6	A/592/66
121.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 8	
122.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 9	A/593/66
123.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 11	
124.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 12	A/1547/94
125.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 14	
126.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 19	

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

127.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 27	
128.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeptyckiego 31	
129.	Budynek mieszkalny	ul. Szeroka 7	A/578/66
130.	Budynek mieszkalny	ul. Szeroka 7a	A/172/06
131.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeroka 8	
132.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeroka 10	
133.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeroka 12	A/579/66
134.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeroka 14	A/580/66
135.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeroka 15	
136.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeroka 16	A/581/66
137.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Szeroka 20	A/582/66
138.	Krzyż kamienny	ul. Szkolna 61	
139.	Kaplica architektoniczna, figura św. Jana Nepomucena	ul. Szkolna 42	A/479/2016 B/318/2016
140.	Kaplica Maryjna	ul. Szoszowska 35	
141.	Figura św. Jana Nepomucena	ul. Szoszowska/Stelmacha	
142.	Krzyż kamienny	ul. Ustronna	
143.	Krzyż kamienny	ul. Wodzisławska 17	
144.	Budynek mieszkalny	ul. Wodzisławska 78	
145.	Krzyż kamienny	ul. Wodzisławska 78	
146.	Krzyż pokutny	ul. Wodzisławska 87	
147.	Krzyż kamienny	ul. Wodzisławska 108	
148.	Dwór, dz. Rogoźna	ul. Wodzisławska 111	A/1551/94
149.	Budynek mieszkalny	ul. Wodzisławska 134	
150.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Wodzisławska 170	
151.	Budynek usługowy	ul. Wodzisławska 300	
152.	Kaplica architektoniczna	ul. Wodzisławska/Chopina	
153.	Kaplica architektoniczna	ul. Wodzisławska 314	
154.	Kapliczka nadrzewna "Dąb Maryjny" z aleją dębów	ul. Wolności	
155.	Park "Strzelnica"	ul. Wolności	
156.	Budynek mieszkalny	ul. Wysoka 11	
157.	Pałac, dz. Baranowice	ul. Zamkowa	A/542/66
158.	Park przypałacowy	ul. Zamkowa	
159.	Budynek mieszkalny, ob. usługowo- mieszkalny	ul. Zgaślika 1	
160.	Budynek mieszkalny, ob. usługowo- mieszkalny	ul. Zgaślika 3	
161.	Kapliczka Maryjna	ul. Zostawa 19	
162.	Krzyż kamienny	ul. Zostawa 29	

ZALĄCZNIK NR 3
**OBIEKTY ZABYTKOWE STANOWIĄCE WŁASNOŚĆ MIASTA
WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW**

l. p.	obiekt	adres	nr rejestru zabytków
1.	Układ urbanistyczny miasta Żory (własność w części)	ul. Męczenników Oświęcimskich, Dolne Przedmieście, Pszczyńska, Huloki, Stodolna, Al. Niepodległości	A/585/66 16.02.1966
2.	Mury obronne (własność - ok. 3/4 całości)	Pomiędzy ulicami: Męczenników Oświęcimskich, Dolne Przedmieście, Garncarska, Bramkowa, Ogrodowa	A/574/66 16.02.1966
3.	Gospoda z zajazdem oraz sala widowiskowa, ob. MOK	ul. Dolne Przedmieście 1	A/169/06 20.02.2006
4.	Budynek mieszkalny "Willa Szczepanów", ob. szkoła muzyczna	ul. Dworcowa 6	A/174/06 20.02.2006
5.	Budynek mieszkalny willa "Haeringa" oraz altana, ob. muzeum	ul. Męczenników Oświęcimskich 32, ob. ul. Muzealna 1	A/171/06
6.	Pałac, dz. Baranowice	ul. Zamkowa	A/542/66

ZAŁĄCZNIK NR 4 WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

l.p.	obszar/nr w obszarze	miejsowość	nr stan. w miejscowości	lokalizacja	chronologia	funkcja
1	103-44/73 nr rej. zab. A/585/66	Żory	1	osiąmi ulic: Dolne Przedmieście, Męczenników Oświęcimskich, Górne Przedmieście, Ogrodowa, Biskupa	średniowiecze XIII-XV w., okres nowożytny	miasto
2	103-44/74	Żory	2	-	-	archiwalne
3	103-44/75	Żory	3	Al. Niepodległości, Górne Przedmieście, Męczenników Oświęcimskich	-	archiwalne
4	103-44/3	Żory	11	Malinowa, Tulipanowa	późne średniowiecze, okres nowożytny	ślad osadnictwa, osada
5	103-44/4	Żory	12	Różana, Konwaliowa	okres nowożytny	osada
6	103-44/72	Żory	13	Siewna, Jesionek	okres nowożytny	punkt osadniczy
7	103-44/2	Żory Rogoźna	1	Wybickiego, Traugutta	okres nowożytny	ślad osadniczy
8	103-44/77	Żory Rogoźna	2	Wodzisławska, Rolnicza, Chopina	pocz. XIVw., czasy współcz.	wieś
9	103-44/78	Żory Baranowice	8	Pukowca, Zamkowa	II poł. XVw., czasy współczesne	wieś
10	103-44/44	Żory Baranowice	5	Ogrodnicza	późne średniowiecze, okres nowożytny	ślad osadniczy
11	103-44/45	Żory Baranowice	6	Brzoskwiniowa, Sadowa	okres nowożytny	osada
12	103-44/47	Żory Baranowice	7	Ogrodnicza, Lipowa	późne średniowiecze, okres nowożytny	ślad osadniczy
13	103-44/76	Żory Rój	1	Węglowa, Gwarków, Sztygarska	późne średniowiecze(?)	archiwalne
14	103-44/63	Żory Rój	3	Świerkłańska, Kaczeńców	późne średniowiecze	ślad osadniczy
15	103-44/64	Żory Rój	4	Świerkłańska, Brodecka	epoka kamienia, późne średniowiecze	ślad osadniczy, osada
16	103-44/65	Żory Rój	5	Graniczna, Skrzeczковица	epoka kamienia, okres nowożytny	ślad osadniczy, punkt osadniczy
17	103-44/1	Żory Osiny	1	Gajowa 86-89	późne średniowiecze	ślad osadniczy
18	103-44/5	Żory Osiny	2	Al. Jana Pawła II, Spółdzielcza	okres nowożytny	ślad osadniczy
19	103-44/6	Żory Osiny	3	Al. Jana Pawła II, Spółdzielcza	późne średniowiecze, okres nowożytny	ślad osadniczy, punkt osadniczy
20	103-44/7	Żory Osiny	4	Biesiadna, Spółdzielcza	późne średniowiecze, okres nowożytny	ślad osadniczy, punkt osadniczy
21	103-44/8	Żory Osiny	5	Główna, Biesiadna, Spółdzielcza	późne średniowiecze, okres nowożytny	ślad osadniczy, osada
22	103-44/9	Żory Osiny	6	Główna, Biesiadna	okres nowożytny	osada
23	103-44/10	Żory Osiny	7	Towarowa, Biesiadna	okres nowożytny	ślad osadniczy
24	103-44/11	Żory Osiny	8	Główna	okres nowożytny	punkt osadniczy
25	103-44/12	Żory Osiny	9	Główna, Towarowa	późne średniowiecze, okres nowożytny	ślad osadniczy

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

26	103-44/13	Żory Osiny	10	Główna, Towarowa	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy
27	103-44/14	Żory Osiny	11	Towarowa, Al. Jana Pawła II	okres nowożytny	śląd osadniczy
28	103-44/15	Żory Osiny	12	Towarowa, Al. Jana Pawła II	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy
29	103-44/16	Żory Osiny	13	Towarowa, Al. Jana Pawła II	okres nowożytny	śląd osadniczy
30	103-44/17	Żory Osiny	14	Rodzinna, Główna	mezolit, okres nowożytny	śląd osadniczy, osada
31	103-44/18	Żory Osiny	15	Rodzinna, Główna	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy
32	103-44/19	Żory Osiny	16	Al. Jana Pawła II, Główna	późne średniowiecze, okres nowożytny	punkt osadniczy
33	103-44/20	Żory Osiny	17	Główna, Rodzinna	okres nowożytny	osada
34	103-44/21	Żory Osiny	18	Główna, Rodzinna	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy
35	103-44/22	Żory Osiny	19	Główna	późne średniowiecze, okres nowożytny	punkt osadniczy, osada
36	103-44/23	Żory Osiny	20	Główna, Przy Granicy Miasta	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy, punkt osadniczy
37	103-44/24	Żory Osiny	21	Główna, Wąwozowa, Przy Granicy Miasta	mezolit, późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy, punkt osadniczy, osada
38	103-44/32	Żory Osiny	22	Główna, Wąwozowa	okres nowożytny	osada
39	103-44/33	Żory Osiny	23	Główna, Wąwozowa	okres nowożytny	śląd osadniczy
40	103-44/66	Żory Osiny	24	Szkolna	epoka kamienia, późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy, osada
41	103-44/67	Żory Osiny	25	Szkolna	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy, punkt osadniczy
42	103-44/68	Żory Osiny	26	Szkolna	okres nowożytny	śląd osadniczy, punkt osadniczy, osada
43	103-44/70	Żory Osiny	27	Szkolna	okres nowożytny	śląd osadniczy,
44	103-44/71	Żory Osiny	28	Szkolna	mezolit, okres nowożytny	śląd osadniczy, osada
45	103-44/80	Żory Osiny	29	Szkolna, Główna	pocz. XIVw. czasy współczesne	wieś
46	103-44/46	Żory Kleszczów	4	Ogrodnicza, Działkowa	okres nowożytny	śląd osadnictwa
47	102-44/44	Żory	4	Rybnicka, Armii Krajowej	późne średniowiecze, okres nowożytny	osada
48	102-44/45	Żory	5	Rybnicka, Północna	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy, osada
49	102-44/46	Żory	6	Szczejkowska, Rzeczna	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy, punkt osadniczy
50	102-44/47	Żory	7	Szczejkowska, Rzeczna	-	weryf. negatywna
51	102-44/48	Żory	8	Chemiczna, Ogniowa	-	weryf. negatywna
52	102-44/49	Żory	9	Folwarecka	-	weryf. negatywna
53	102-44/50	Żory	10	Szczejkowicka	II wojna światowa	fortyfikacje polowe
54	102-44/15	Żory Rowień	1	Rybnicka, Lazurowa, Wiśniowa, Pańskie Łąki	okres nowożytny	osada
55	102-44/16	Żory Rowień	2	Wrzosowa, Adlerowiec	okres nowożytny	osada
56	102-44/17	Żory Rowień	3	Lotniskowa	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA ŻORY NA LATA 2017-2020

57	102-44/18	Żory Rowień	4	Rudzka	-	weryf. negatywna
58	102-44/19	Żory Rowień	5	Rondo Raciborskie	-	weryf. negatywna
59	102-44/20	Żory Rowień	6	Reja, Polna	-	weryf. negatywna
60	102-44/21	Żory Rowień	7	Rybnicka, Reja	-	weryf. negatywna
61	102-44/22	Żory Rowień	8	Raciborska, Polna, Rondo Gliwickie, Reja	późne średniowiecze, okres nowożytny	osada
62	102-44/23	Żory Rowień	9	Rybnicka, Kasztanowa	okres nowożytny	śląd osadniczy
63	102-44/24	Żory Rowień	10	Rybnicka, Autostrada Bursztynowa	-	weryf. negatywna
64	102-44/25	Żory Rowień	11	Tęczowa, Kradziejówka	okres nowożytny	śląd osadniczy
65	102-44/26	Żory Rowień	12	Autostrada Bursztynowa	-	weryf. negatywna
66	102-44/27	Żory Rowień	13	Kasztanowa, Wiśniowa	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy, punkt osadniczy
67	102-44/28	Żory Rowień	14	Autostrada Bursztynowa	-	weryf. negatywna
68	102-44/29	Żory Folwarki	1	Reja, Włociańska	okres nowożytny	osada
69	102-44/30	Żory Folwarki	2	Reja	-	weryf. negatywna
70	102-44/31	Żory Folwarki	3	Folwarecka, Pałki	okres nowożytny	śląd osadniczy
71	102-44/32	Żory Folwarki	4	Folwarecka, Rolnicza	okres nowożytny	śląd osadniczy
72	102-44/33	Żory Folwarki	5	Rolnicza	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy
73	102-44/34	Żory Folwarki	6	Rolnicza	późne średniowiecze, okres nowożytny	śląd osadniczy, osada
74	102-44/35	Żory Folwarki	7	Rolnicza, Reja	-	weryf. negatywna
75	102-44/36	Żory Folwarki	8	Reja	-	weryf. negatywna
76	102-44/37	Żory Folwarki	9	Reja, Pałki	-	weryf. negatywna
77	103-43/8	Żory Rój	2	Boguszowicka, Autostrada Bursztynowa	okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze	śląd osadniczy
78	103-45/1	Żory Kleszczów	1	Łużycka, Skotnicka	późne średniowiecze, czasy nowożytne	śląd osadniczy, osada
79	103-45/2	Żory Kleszczów	2	Mazurska, Pszczyńska	późne średniowiecze, czasy nowożytne	śląd osadniczy, osada
80	103-45/3	Żory Kleszczów	3	Pszczyńska	późne średniowiecze, czasy nowożytne	śląd osadniczy, osada
81	103-45/4	Żory Kleszczów	4	Parkowa, Cicha	czasy nowożytne	śląd osadniczy